

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ**

Опачко М.В.

ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Ужгород – 2019

УДК 37.013.73(076)

ББК Ч30в1я73

О 60

Опачко М.В. Філософія сучасної освіти. Навчально-методичний посібник /
Магдалина Василівна Опачко. – Ужгород: УжНУ, 2019. – 60 с

Методичний посібник створений для реалізації цілей і завдань дисципліни «Філософія сучасної освіти» для магістрів за напрямом підготовки 011 – Науки про освіту (Педагогіка вищої школи). Посібник містить робочу програму дисципліни, СЛОК (структурно-логічні опорні конспекти) для лекційних занять, методичні рекомендації до проведення практичних занять, список рекомендованої літератури. Посібник може використовуватися як магістрантами, так і аспірантами, молодими викладачами.

Рецензенти:

Якимович Т.Д., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Львівський науково-практичний центр Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України, м. Львів

Попадич О.О., кандидат пед.наук, доцент кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «УжНУ», м.Ужгород

*Затверджено
на засіданні кафедри педагогіки та психології ДВНЗ “УжНУ”
Протокол №14 від 01.06.16 червня 2019 р.*

ЗМІСТ

Передмова	4
Робоча програма	5
СЛОК для лекційних занять	18
Змістовий модуль 1. Філософське осягнення ідеї освіти	18
Змістовий модуль 2. Філософські аспекти проблеми розвитку сучасної освіти	30
Методичні рекомендації до проведення практичних занять	47
Рекомендована література	72

Передмова

Формування і розвиток сучасної світоглядно-методологічної парадигми неможливе без філософії як теоретичної основи людського світобачення, без розуміння філософії як життєвого завдання. Тому в наш час зростає попит на оволодіння філософією як відповідним типом і способом мислення.

Сучасна Україна перебуває в стані пошуку свого шляху розвитку, налагоджує культурні, економічні, політичні, суспільні та ін. внутрішні і зовнішні зв'язки. Реформування суспільства характеризується неминучістю удосконалення форм та умов життєдіяльності людини, залучення усіх громадян у процес соціальної творчості.

У переломні періоди історії, коли старі ідеологічні й психологічні стереотипи змінюються на нову систему поглядів і цінностей, відкривається реальна можливість гуманізації соціальної сфери, реалізації особистісного потенціалу кожного громадянина нашої держави. Саме тому Україна, як і більшість держав Європи та західного світу, переживає ряд реформ у різних сферах суспільного буття, поміж яких і система освіти держави.

Діяльність у сфері освіти, особливо безпосередня педагогічна діяльність, тісно переплетена з основами світогляду людини, навіть якщо вона його не усвідомлює. Педагогічний процес здебільшого виявляє і формує нові ціннісні орієнтації особистості, тому у педагогічній діяльності дуже важливо керуватися такими світоглядними принципами, котрі орієнтують людей на творчу самореалізацію, усвідомлення власної планетарно-космічної сутності.

Сучасний учитель повинен навчати своїх учнів бути відкритими, готовими долати труднощі, орієнтуватися у новому інформаційному суспільстві, постійно самовдосконалюватися та прагнути самореалізації.

Філософія, що завжди була провісницею та каталізатором реформ, які активно реалізуються у різних сферах сучасного суспільного буття в усьому світі, філософія, на ґрунті якої і виникла нова "філософія освіти", – дає відповіді на питання, як повинен бути організований педагогічний процес в сучасних умовах інформаційного суспільства; яким повинен бути вчитель третього тисячоліття тощо.

"Філософія освіти" забезпечує оволодіння знаннями і технологіями сучасної освітньої діяльності в умовах трансформації суспільства. Також в поле її функціонування входить обґрунтування аксіологічних та педагогічних передумов формування особистості, яка визначить своє місце в новому, динамічному, сучасному соціумі з метою самореалізації. Вивчення філософії освіти забезпечить:

- системне засвоєння матеріалу з усього кола філософських проблем, які виникають в освіті;
- цілісне осягнення генезису освіти як інституту в історичному контексті;
- визначення ролі та значення освіти в культурі суспільства;
- визначення образу-ідеалу нового типу особистості, аргументація його основних якостей.

Знання, отримані в процесі вивчення спецкурсу "Філософія освіти" зорієнтують майбутніх магістрів на нові масштаби успішної педагогічної діяльності в закладах національної системи освіти та інших освітніх закладах.

Методичний посібник створений для реалізації цілей і завдань дисципліни «Філософія освіти» для магістрів за напрямом підготовки 011 – Науки про освіту (Педагогіка вищої школи). Пропонований методичний посібник містить СЛОК (структурно-логічні опорні конспекти) для лекційних занять, методичні рекомендації до проведення практичних занять, самостійної роботи студентів, вказівки до підготовки реферативно-пошукових робіт, завдання для тестового контролю, питання для залікового контролю, список рекомендованої літератури, додатки.

Посібник може використовуватися як магістрантами, так і аспірантами, молодими викладачами.

СЛОК лекційних занять

Змістовий модуль 1. Філософське осягнення ідеї освіти

Тема 1. Філософія освіти в структурі наукового знання.

Програмно-цільовий блок

1. Предмет і задання філософії освіти. Дуалізм філософії освіти. Філософія освіти як галузь пізнання: об'єкт і предмет дослідження.
2. Особливості філософського осягнення освіти. Філософія як світоглядна стратегія освіти.
3. Методологічні функції філософії освіти.
4. Філософія освіти та її взаємодія з іншими галузями філософії та наукового знання.
5. Структура філософії освіти.

Інформаційно-довідковий блок

1. Слово “філософія”, у перекладі з грецької, означає “любов” і “мудрість”, тож поняття “філософія” можна тлумачити, як “любов до мудрості”, як науку про досягнення людиною мудрості, пізнання істини та добра.

“Філософія освіти” (англ.: philosophy of education) - область філософського знання, що має своїм предметом освіту. Веде відлік своєї історії як окремої дисципліни з початку ХХ століття. Родоначальником філософії освіти у світі вважається англо-американський філософ Джон Дьюї (1859-1952 роки).

В англійських країнах філософія освіти в даний час – це область з усталеним дисциплінарним статусом, представлена в університетах окремими кафедрами, передусім, на факультетах філософії і в ряді випадків у Colleges of education (“факультетах освіти”)

Філософія освіти – галузь філософії, що досліджує ідеї освіти та її сутність як соціокультурного феномену відтворення та розвитку суспільства, визначення цілей, цінностей, ідеалів освіти, результатів освіти та критеріїв їх оцінки.

У сучасній Україні “філософію освіти” визначають як сукупність світоглядних теорій (ідей), які зумовлюють методологію виховання і навчання, становлення відповідного типу особистості. Перспективи реформування освітньої системи в Україні вбачаються в актуалізації гуманістично - культуротворчої філософії освіти, а її стратегічна мета полягає у становленні творчо-гуманітарної особистості як цілісного суб'єкта культури. В основу педагогічного процесу варто покласти нову світоглядну установку, новий тип особистості, а відповідно і змінити методику виховання та навчання.

Предмет ФО – це не лише філософське осягнення самого поняття «освіта», але і розкриття більш глибокого змісту поняття «освіта» як світоглядної основи для розвитку особистості нової епохи.

У широкому розумінні предмет філософії освіти – вивчення культурних досягнень та цінностей, покликаних задовольняти потреби системи освіти. Філософія доповнює педагогіку масштабним баченням соціальних трансформацій і домінуючими у даному історичному періоді світоглядними концепціями, з-поміж яких важливо виділити планетарно-космічну. Філософія відображає крізь призму укладених та найбільш актуальних світоглядних концепцій найновіші досягнення різних галузей знань, а педагогіка залучає передові методи навчання та виховання, чим впливає на формування внутрішнього світу підростаючих поколінь. З поміж завдань курсу “філософія освіти” визначають:

- 1) формування планетарно-космічного світогляду;

2) підготовка відповідальних, творчих, активних молодих людей, котрі з одного боку поважають багатоманітність культур, а з іншого - враховують у своїй діяльності стратегічні цілі філософії освіти, що полягають у прагненні згуртувати націю, цивілізацію задля досягнення вищих цілей;

3) формування у системі поглядів підростаючого покоління образу особистості та цивілізації, здатних організувати якісну взаємодію у масштабах Землі та Всесвіту, образ людини майбутнього.

Філософія освіти – галузь філософії, що досліджує ідею освіти та її сутність, як соціокультурного феномену відтворення та розвитку суспільства; визначення цілей, цінностей, ідеалів освіти і освіченості; результатів освіти та критеріїв їх оцінки.

2. Сьогодні існує три концепції освіти, пов'язані з напрямками сучасної філософії освіти.

1. Концепція гармонійної цілісності, сприяє реалізації ідей створення єдиної, цілісної, гармонійної теорії педагогіки і централізованої системи управління освітою.

2. Релятивістсько-плюралістична концепція, яка визнає необхідність застосування принципів плюралізму, педоцентризму та релятивізму в педагогічній діяльності, пріоритетності ролі індивідуальних інтересів над громадськими.

3. Синтетична концепція, яка поєднує обидві попередні концепції освіти, визначаючи, що загальні, громадські інтереси в педагогічному процесі мають бути мінімальними.

Ідеї першого напрямку застосовуються для розв'язання проблем сучасної педагогіки, а саме для подолання розриву між предметами, що вдосконалюються, та вирішенням важливих суперечностей педагогічного процесу. Важливою невирішеною проблемою у педагогічному процесі є проблема пріоритетної ролі вчителя у його взаємодії з учнем, дорослого з дитиною, викладача ВНЗ зі студентом. Домінування монологічної форми викладання навчального матеріалу сприяло відведенню учневі в основному пасивної ролі об'єкта педагогічного процесу, надаючи його інтересам другорядного значення.

Другий, релятивістсько-плюралістичний напрям філософії освіти виходить з протилежних, по відношенню до першого напрямку, вихідних принципів. Він полягає у перевазі особистісних цінностей над загальними. Цей напрям характеризується особливим ставленням до учня, як до основного суб'єкта педагогічного процесу. Таке відношення вимагає від викладача, педагога вироблення методик, за допомогою яких можна максимально розкрити специфічні для кожного учня здібності.

Третій, синтетичний напрям філософії освіти, виник як реальна потреба подолати пріоритетну роль вихідних принципів двох попередніх напрямів і здійснити такий синтез їх позитивних ідей, який дав би можливість краще вирішити основні проблеми сучасної освіти, а тим самим й інші найважливіші проблеми людства. Вихідним положенням цього напрямку філософії освіти є те, що жодна із сторін суперечностей педагогічного процесу не повинна мати пріоритетного значення по відношенню до іншого (треба виходити з найважливішої ролі обох). В сучасній парадигмі освіти учитель і учень вважаються суб'єктами педагогічного процесу, але за вчителем все ж зберігається ведуча роль, що обумовлює особливу відповідальність з боку вчителя за ступінь власної підготовки, постійне вдосконалення своїх знань, умінь і т.д.

Процес гуманізації та гуманітаризації освіти є основним напрямом змістовного реформування системи освіти. Особливо актуальними аспектами цього процесу є:

- становлення антисциєнтистської методології освіти, що передбачає не лише формування в учня певної системи знань, а й розвиток духовності в контексті гармонійної взаємодії усіх індивідуальних процесів світосприймання;
- становлення освіти, як фактора розвитку культури, в тому числі й розвитку освіти, як діалогу культур. Поєднання становлення особистості з оволодінням культурними цінностями сприяє вирішенню багатьох етичних проблем, є безпосереднім джерелом багатогранності та гармонійності, які, у свою чергу, виступають вирішальними критеріями особистісного буття.

3. Методологічні функції філософії освіти.

Концептуальне осмислення, визначення методів, цілей, ідеалів освіти завжди були предметною галуззю філософії. Вона формувала комплекс ідей, напрямних розвиток освіти. Це ідеї:

- про людину, його сутності, місці в світі.
- про соціум, його потребах.
- про методи і принципи освіти як форми виробництва людини для суспільства.

Взаємозв'язок людських і соціальних факторів в освіті поступово сформувало ідею універсальності освіти (в давній Греції). Вона лягла в основу класичної парадигми. Класична парадигма освіти отримала різне обґрунтування в ході історії. Ідеали, норми, притаманні класичній парадигмі, модифікувалися, доповнювалися і трансформувалися. Свій розвиток вона отримала у філософії Просвітництва.

Ще на початку 19 століття виникає нова філософська концепція освіти, яка робить акцент на становленні самосвідомості особистості, на самоформірованні особистості в актах самосвідомості культури. Цей підхід, в німецькій класичній філософії (Гербер, Гумбольдт, Гегель) призвів до гуманітаризації освіти і до утвердження права особистості на освіту: особистість, зрозуміла як самосвідомість, формує себе як суб'єкт культури.

Методологічна функція філософії освіти полягає:

- а) у координації підходів, що враховують відмінність суб'єктів і об'єктів освіти;
- б) в обґрунтуванні інтеграції різних феноменів, що відносяться до освіти, в єдину систему;
- в) в обґрунтуванні ідейної платформи для побудови освітньої системи.

Наприклад, обґрунтування особистісно – відчуженого і особистісно – центрованого підходів. Предметом проектування взаємодії в особистісно – центрованій освітній системі виступає не якийсь певний ланцюжок технологічних операцій, а спосіб узгодження спонтанної та організованої складових взаємодії, організація діалогу між живими соціальними системами.

У цій методології діяльність управління постійно враховує невизначеність і випадковість і використовує ту й іншу. Основоположним принципом стає управління з опорою на самоврядування: зняття зовнішнього примусу, поєднане з осмисленим творчим завданням, створює обстановку для спільної і самостійної творчої роботи.

А ґрунтується вона на певних позиціях, вироблених філософією, філософською антропологією, етикою.

Отже, методологічна функція ФО припускає міждисциплінарний контекст – зв'язок з різними областями філософського знання – антропологією, соціальною філософією, культурологією, етикою та ін.

4. Філософія освіти бере початок з історії філософії, загальної та соціальної філософії та має тісний зв'язок з іншими галузями філософії – філософією науки, філософією культури, логікою, онтологією, етикою тощо.

На основі взаємодії філософії та освіти упродовж тривалого історичного часу формувалася нова галузь філософії – філософія освіти. Поняття “філософія освіти” вперше з'являється у другій половині XIX століття, коли у розвинених країнах Європи та США сформувалися національні системи освіти, а її оформлення, як нової галузі знання, завершилося у другій половині XX століття, що стало підсумком тривалої взаємодії різноманітних філософських течій зі сферою освіти, поєднання педагогічної практики з її теоретичним осягненням. Завершення процесу виокремлення філософії освіти саме у цей період пояснюється такими чинниками:

- набуття освіти стало обов'язковою вимогою суспільства до кожного громадянина: від обов'язкової початкової до обов'язковості повної загальної середньої освіти та парадигми освіти упродовж усього життя;
- еволюційний розвиток людини перейшов на новий рівень людини освіченої (homo educatus);

- професійна конкурентоспроможність людини стала визначатися рівнем компетентності, що формується і удосконалюється освітою;
- освіта стала важливим чинником боротьби з бідністю та подолання соціальної нерівності;
- рівень освіченості громадян та сукупний інтелект нації став важливою складовою національної безпеки держави;
- економічний розвиток суспільства великою мірою визначається рівнем розвитку освіти, науки і технологій, що спонукало до формування концепції суспільства знань;
- посилився вплив освіти на приріст валового національного продукту;
- освіта стала одним із важливих показників індексу людського розвитку за допомогою якого визначається міжнародний рейтинг країн;
- освітня політика в провідних державах світу відноситься до найважливіших пріоритетів держави;
- глобалізація, що стала усвідомленою реальністю ХХ–ХХІ ст., посилила чинники комунікації, взаємозв'язків і взаємозалежності у сучасному світі та посилила значення освіти у якості інтегратора світового співтовариства;
- освіта стала сферою, в якій створено передумови для гармонійного поєднання знань, культури і духовності як важливих чинників сталого людського розвитку;
- зросла увага науковців, зокрема, філософів до проблем освіти її розвитку і функціонування.

Відтак сучасна цивілізація упродовж ХХ та початку ХХІ століть вийшла на нові горизонти розвитку, базою якого є парадигма неперервної освіти упродовж життя, перехід до суспільства знань, та поява homo educatus – людини освіченої. На новому історичному етапі, у часовому вимірі початку третього тисячоліття філософія освіти набуває важливого значення в осягненні творчого феномену освіти.

У філософії і педагогіці давні зв'язки, більше, перші педагогічні думки і теорії зароджувалися саме у руслі філософських концепцій – згадати античну історію, Середньовіччя чи добу Відродження. Найбільш тісна область перетину цих наукових областей отримав назву філософія освіти.

Педагогіка – наука і мистецтво удосконалення людини й групи людей за допомогою освіти, виховання і навчання. У інтерпретації Б.М.Бим-Бада, у педагогічне знання включено такі головні сфери:

1. Педагогіка як наука і мистецтво.
2. Теорія освіти, виховання і навчання.
3. Педагогічна антропологія.
- 5. Структура філософії освіти:**
  - 1) проблеми, що виходять з наявності протиріч та парадоксів освіти;
  - 2) напрями філософії освіти, що розглядають шляхи вирішення проблем: гармонійної цілісності, релятивістсько-плюралістичний, синтетичний;
  - 3) специфічні рівні рефлексії: емпіричний, теоретичний, рефлексії.

Блок самостійної роботи

Питання для самостійного опрацювання.

1. Предмет “філософія освіти” у вашому розумінні.
2. У чому полягає стратегічна мета філософії освіти? Аргументуйте свою відповідь.
3. Ваше розуміння філософсько-антропологічної методології у сфері освіти.
4. Основні характеристики планетарно-космічного типу особистості.
5. Образ людини майбутнього у вашому розумінні.
6. Значення Біблії в розвитку філософії освіти.

7. Загальнолюдські цінності і розвиток освіти.
8. Внутрішні і зовнішні функції освіти.
9. Суттєвість революції в освіті та її наслідки.
10. Інновації в сучасній освіті.
11. Філософія освіти та людина.
12. Філософія освіти та культура.
13. Філософія освіти та мистецтво.
14. Суспільний потенціал і самореалізація особистості.

Темати рефератів

1. Реферативний виклад праці А.Запісоцького. Освіта: філософія, культурологія, політика.
2. Формування планетарно-космічного типу особистості: основні етапи.
3. Антон Макаренко: примус як необхідний аспект системи освіти і виховання.
4. Філософія освіти крізь призму творчості Василя Сухомлинського.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту / В. П. Андрущенко - К., 2004.
2. Базалук О.О., Юхименко Н.Ф. Філософія освіти: Навчально-методичний посібник / О. Базалук, Н. Юхименко - К.: Кондор, 2010. - 164 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Гершунский Б. С. - М.: Изд-во "Совершенство", 1998. - 608 с.
4. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко - Полтава: ПОППО, 2006. - 328 с.
5. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко - Полтава: ПОППО, 2007. - 424 с.
6. Філософія освіти: навчальний посібник / [за заг. Редакцією В.Андрущенка]. - К.: Вид-во НПУ імені Н.П.Драгоманова, 2009. - 328 с.

Тема 2. Філософське розуміння сутності освіти у історичному контексті.

Програмно-цільовий блок

1. Виховання у Первісному суспільстві. Перші школи світової цивілізації.
2. Феномен античної філософської школи. Філософсько-педагогічні погляди Сократа, Платона, Аристотеля та Демокріта.
3. Християнство та інститут освіти в епоху Середніх віків.
4. Розвиток філософії освіти в епоху Відродження і Нового часу.
5. Історична ретроспектива філософії освіти XIX ст.
6. Освіта і духовне становлення людини. Освіта як суб'єкт-суб'єктна взаємодія.
7. Освіта як сфера відтворення суспільства і масової соціалізації. Феномен освіти. Освіта і культура.

Інформаційно-довідковий блок

1. До питань освіти зверталися філософи різних історичних епох, і багато представників сучасних філософських систем вважають, що питання про те, якою має бути освіта, не може залишатися поза увагою філософів. Адже з виникненням людини на Землі постала життєво важлива для людства проблема: як навчити потомство виживати у жорсткому світі? Як пояснити те, що відбувається навколо? Що таке людина і як вона повинна жити аби вижити? На сучасному етапі розвитку людства, поставлені первісними людьми запитання такі ж актуальні.

Ранній матриархат: 40 до 20 тис. років до н. е. період розвитку первісних людей; проживання родами; система звичаїв і традицій, родоплемінні культури: магія, анімізм, фетишизм, тотемізм.

Ранній патріархат: приблизно за 20 тис. років до н. е. (часи пізнього матриархату) розвиваються знаряддя праці та зачатки землеробства. Перші законам людського співжиття: табу і толіону. (Табу - (з гавайської) - не робити чогось недозволеного, щоб не шкодити самому собі.

Толіон - закон кривавої помсти.)

Пізній патріархат: виховання виділяється як спеціальна соціальна діяльність, що зумовлювалася конкретними вимогами тодішнього "виробництва" - здобуванням засобів для виживання. Виховання диференціювалося й відповідно до статі дитини.

Найдревнішими у людській цивілізації вважають піктографічні школи (мальоване письмо), що виникли за 7 тис. років до н. е. на території нинішньої Мексики. Це часи проживання племен інків та майя.

Пізніше перші школи з'являються й у східних країнах: Ассирії, Вавилоні, Єгипті, Китаї, Індії. Саме у цих країнах зростає роль міст, розвиваються ремесла, торгівля, складається апарат державної влади. Поступово виникають писемність, початки математики, астрономії та прикладних наук. Усе це вимагає довготривалого й планомірного навчання.

Приблизно у IV тисячолітті до н. е. виникає рабовласницька держава Єгипет на чолі з фараоном. У цей період з'являються школи жерців (школи каліграфічного письма). У школах жерців навчалися хлопчики із жрецьких родин, які вивчали ієрогліфи (читання), письмо, рахунок, арифметику, астрономію, давньоєгипетський релігійний культ. Ці школи організовувалися при храмах і мали назву рамессеум. Навчання тривало близько десяти років. Оволодіння грамотою, науками набувало тут кастового й релігійного характеру. Але згідно з потребами господарського та суспільного життя, управління державою, виникають у III-му тисячолітті школи писців, які готували майбутніх державних чиновників Єгипту.

У Древньому Китаї перші навчальні заклади з'явилися на початку періоду Шань-Інь (1766р. до н.е.). У ці часи школи мали назви: Сянь, Сюй, Сюе. Зміст навчання передбачав оволодіння мистецтвом "Лю-ї", етикетом, письмом, лічбою, музикою, стрільбою з лука, керуванням колісницею. Навчалися у школах понад 15 років, десять з яких хлопчики навчалися читати й писати ієрогліфи (3-4 тис. знаків).

Згодом у Китаї виникає культ писемності, ієрогліфа, культ конфуціанських освічених моралістів-начотчиків, вчених-чиновників, які вмють читати, розуміти і тлумачити мудрість священних книг, прошарок письменних інтелектуалів, які зосередили в своїх руках монополію на знання, освіту й керівництво, зайняли в Китаї місце, яке в інших суспільствах посідало духовенство, дворянство, бюрократія разом узяті.

2. В часи античності великого значення в освітньому процесі надавалося вихованню. Розглядаючи виховання як своєрідний факт людського буття, певним чином визначалася сутність людини, що полягала в здатності виховуватися самій і виховувати інших. У Стародавній Греції, яка складалася з невеликих рабовласницьких держав-міст, найбільш оригінальними системами виховання були Спартанська та Афінська.

Античний філософ Сократ (470-399 рр. до н.е.) доводив, що люди повинні пізнавати самих себе і вдосконалювати свою мораль. На його думку це і є метою виховання.

Платон (427 - 348 рр. до н. е.) - давньогрецький філософ, засновник академії в Афінах (власної філософської школи), що проіснувала не одне століття. Для нього освіта - це сходження душі до ідеї Блага. Процес "пригадування" та уявлення - це основа навчання за Платоном, хоча методу діалектики у навчанні він відводить також важливу роль.

Демокріт (460 - 370 рр. до н.е.) - відстоював принципи природовідповідності, гармонійного розвитку людини; важливим вважав трудове виховання дітей та молоді, використання вправ у вихованні моральної поведінки. Мета виховання за Демокрітом, -

підготувати молодь до реального життя на землі. Основне - оволодівати знаннями про природу.

Арістотель (384-322 рр. до н.е.) - заснував в Афінах власну філософську школу - Лікей. Він вибудовує цілу теорію науки, виділяючи споглядальну та теоретичну, і приділяє значну увагу чуттєвому знанню. Вважав, що розум людини є безсмертним і зрештою зливається із всесвітнім розумом.

3. Розвиток культури та освіти Середньовіччя відбувався у світлі релігійної думки католицтва. Учені-церковники "схоласти" прикладали всі свої таланти та знання до того, щоб узгодити вчення та канони церкви з тими випадковими уривками наукових відомостей, які їм пощастило знайти в прикладах великого філософа давнини Арістотеля. Усі школи в ті часи перебували на утриманні церкви, яка й визначала програми навчання та обирала склад учнів.

У XII-XIII ст. з метою поширення знань з'являється особлива форма вищих навчальних закладів - університети (від лат. "ипі-уег8Іїа8" - сукупність). Основна формула середньовічної освіти "навчаючи навчатися". У ті часи вчені люди мандрували Європою, шукаючи кращої школи з кращою ученістю.

Це був перший етап формування університету, і розпочався він, коли у Західній Європі в XI ст. Вища правова міська школа м. Болоньї 1155р. отримала статус університету. Згодом з'являється вища медична школа в Салерно, Паризький університет (1200), Кембриджський (1209), Празький (1348) та ін. Особливо вабили іноземців (зокрема й українців) італійські університети Вінченці, Падуї, Риму та ін., що стали зразками для формування університетів у інших країнах. Університети епохи Середньовіччя стали підґрунтям для формування єдиної методології знання та системи викладання. Тут формувалася середньовічна наука, а середньовічні університети стали моделлю класичного університету.

4. Період епохи Відродження, однією з характерних рис якої був антропоцентризм, можна вважати другим етапом розвитку університетської освіти. У цей період формується новий тип університету, у якому теологічна проблематика відходить на другий план, звільнивши місце для проблематики людського буття.

Третій етап в історії університетів розпочався тоді, коли формується наукоцентристський тип культури. Філософію освіти означеного століття представляє Ян Амос Коменський (1592-1655).

Основні ідеї педагогічної програми західноєвропейських просвітителів отримали різностороннє обґрунтування у філософсько-педагогічній спадщині Джона Локка (1632-1704). Він відстоював практичну спрямованість навчання.

Аналіз уявлень західноєвропейських філософів XVII - XVIIIст. про мету і сутність виховання дає можливість зробити наступні висновки.

Із реалістичного напрямку, основоположником котрого можна назвати Д. Локка, сформувалась течія раціоналістичного формалізму, яку розвивали французькі просвітителі. Французька філософія освіти продовжила лінію Я. Коменського у натуралістичному руслі, яке очолив Ж.-Ж. Руссо. Його концепція (про вільне виховання) вмістила виключно новий підхід до виховання, що орієнтований на природні задатки конкретного індивіда. Німецькі просвітники проїняли ідеями Ж.-Ж. Руссо і довели соціальну та культурну детермінованість процесу виховання. Вінцем зусиль мислителів XVIII ст. стала антропологія І. Канта - повноцінне теоретичне обґрунтування педагогіки.

5. Філософія освіти як особлива сфера наукової діяльності виникла у XIX ст. в англійських країнах, передусім у США. Діяльність американського філософа Джона Дьюї (1859-1952) спонукала до того, що наявність філософії освіти була визнана як обов'язковий вимір компетентної, відповідальної практики в освіті. Ніхто до цього так наполегливо не доводив необхідність освітньої практики, заснованої на філософських принципах. Дж. Дьюї автор більш ніж 40 книг і 800 статей з проблем філософії освіти. Тому, більшість праць ученого в англійському світі сприймається як обґрунтування ідеї, що педагоги-практики повинні

мати освітню філософію, як потенційну підставу всієї освітньої думки і практики. Відповідно актуалізувався так званий підхід "ізмів" -перелік традиційних філософських позицій (реалізм, ідеалізм, прагматизм тощо) - із різними рівнями філософської глибини та точності і подальшим вивченням їхнього "значення" для освіти.

Починаючи з 40-х років у США "ізми" втрачають свою актуальність. Таким чином було втрачено інтерес допомагати педагогам здобувати або формулювати їх власну "філософію освіти".

Однак цей розвиток мав інші, менше очікувані, наслідки, адже згодом, обґрунтовуючи філософію освіти учені почали звертатися до філософських джерел поза аналітичною традицією, передусім до англо-американської літератури з проблем логіки та епістемології, етики й політичної філософії, що керувалася кантіанськими або ліберальними припущеннями. Таким чином філософія освіти збагатилася такими темами, як влада і нерівність в освіті, критичний аналіз ідеології, "приховані" навчальні плани та ін.

Сучасний період є періодом формування нового типу культури, котра увібрала в себе досвід і досягнення усіх попередніх культур. Характерним для означеного періоду є те, що сьогодні ведуться пошуки оптимальної, здебільшого гуманітарної моделі освіти.

6. XXI століття – це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всієї нації набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни, інтеграції і глобалізації соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі. Перспективи розвитку української держави вимагають глибокого оновлення системи освіти. Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень - розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити і опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язування проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Головна тенденція світового простору – перехід до якісної освіти – потребує нових орієнтирів розвитку національної освіти, а саме:

- розуміння освіти як цінної системи;
- формування нового мислення (відкритості, креативності, гнучкості, рефлексивності тощо);
- гуманізації освіти (змісту, форм, методів, взаємин тощо).

Суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія в умовах вищої освіти зумовлюється наявністю двох активно діючих суб'єктів – викладача і студента. Як зазначають науковці, відповідальність за керівництво навчально-виховним процесом значною мірою лежить на викладачеві. Саае він створює педагогічні ситуації, в яких студенти отримують простір для розвитку власної ініціативи, самооцінки, позитивних зрушень у навчально-пізнавальній діяльності, завдяки чому розвиваються їхні здібності, реалізується особистісний потенціал. Саме від педагога, його установок, загальної й педагогічної культури, особистісних рис значною мірою залежить організація навчального процесу. Сучасні вимоги до навчальної діяльності викладача передбачають визнання студента як суб'єкта навчання, залучення його до організації навчального процесу; прояв гуманної педагогічної позиції; вміння створювати й постійно збагачувати культурно-інформаційне й предметно-розвивальне освітнє середовище; вміння працювати зі змістом навчання; володіння різноманітними педагогічними технологіями, вміння надавати їм особистісно-розвивальну спрямованість. Особистість викладача є дієвим чинником формування особистості студента; важливою передумовою конструктивного професійного педагогічного спілкування є професійно значущі якості педагога, що розкриваються у процесі міжособистісної взаємодії.

7. Освіта як сфера відтворення суспільства і масової соціалізації. Феномен освіти. Освіта і культура. Освіта – це передусім функція соціуму, забезпечує відтворення й людський

розвиток як цілісної соціальної системи та систем діяльності. Ця функція здійснюється через процеси трансляції культури та реалізації культурних норм у історичних умовах.

В сучасному постіндустріальному, суспільстві соціумом представлені людині практично необмежені можливості у одержанні освіти, у виборі тієї чи іншої типу освіченості. Він менше пов'язаний з походженням, з соціальною динамікою і мобільністю індивідів, він менше пов'язаний обмеженістю власних можливостей, з високою технологічністю й багатоманітністю методів навчання які адаптовані для широкого діапазону здібностей. Нарешті, він менше залежний від мови та етнічної приналежності, внаслідок глобалізації, і стандартизації освіти і інтернаціоналізації мов культури. У межі вона дуже обмежена людини варіантів освіти і освіченості обмежено тільки його орієнтацією у світі цінностей.

Освіта призначена дати новому поколінню початкові знання про культуру, формуючи поведінку у дорослому житті і допомагаючи у виборі можливої ролі в суспільстві. У широкому сенсі слова, освіта – процес або продукт "...формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості. У технічному сенсі утворення – це процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину – накопичене знання, цінності та навички – від одного покоління іншому «між поколіннями».

Освіта – це розвиток особистості й формування громадянина, здатного самостійно й вільно мислити й діяти. Навчання – ядро освіти, але остання відбувається й за межами навчальних закладів – протягом усього життя людини.

Основна функція освіти – передавати цінності конкретної культури, і виховувати громадян, здатних не тільки зберігати і відтворювати кращі зразки, а й творити нові моделі культури. Більше того, освіта є складовою культури конкретного суспільства, відображаючи його цінності, традиції; разом з тим, освіта виступає запорукою розвитку культури і прогресу суспільства в цілому.

Блок самостійної роботи

Питання для самостійного опрацювання

1. Вплив на розвиток освіти поглядів М.Коперніка і Дж. Бруно.
2. Августин Аврелій та його погляди на виховання.
3. "Дух нації" В. Гумбольта.
4. Вплив ідей М. Монтеня на формування філософії освіти.
5. Педагогічна антропологія К. Ушинського.
6. Філософська антропологія М. Шелера.
7. Уявлення Гете про сутність виховання.

Теми рефератів

1. Навчання і виховання в буддистській філософській традиції.
2. Філософія та освіта у філософських школах Стародавньої Греції.
3. Християнська філософія й освіта періоду патристики.
4. Християнська філософія й освіта періоду схоластики.
5. Філософія освіти епохи Відродження.
6. Філософія освіти І. Канта.
7. Філософсько-педагогічні погляди Г. Гегеля.

Рекомендована література

1. Ваховский Л. И. Западноевропейская философия воспитания эпохи просвещения / Л. И. Ваховский - Луганск: Альма-Матер, 2000. - 290с.
2. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти І С. Ф. Клепко
3. - Полтава: ПОППО, 200У. - 424 с.
4. Коменский Я., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. - М.: Педагогика, 1989. - 416 с.
5. Левківський М. В. Історія педагогіки І М. В. Левківський - К., 2003. - 360 с.
6. Філософія: Навчальний посібник І [наук. ред. І. Ф. На-дольний] - К.: Вікар, 1999. - 622с.
7. Хамітов Н. В. Історія філософії: Проблема людини І Хамітов Н. В., Гармаш Л., Крилова С. - К.: Наукова думка, 2000.- 242с.

Тема 3. Національні аспекти філософії освіти в Україні.

Програмно-цільовий блок

1. Історія розвитку філософії освіти в Україні. Філософія освіти Григорія Сковороди.
2. Освіта в Україні і світі (сучасні реалії). Еволюція ціннісної феноменології освіти.
3. Цінності консерватизму (класичний реалізм, есенціалізм, перенніалізм, ідеалізм, аналітична філософія) та лібералізму (експерименталізм, соціальний реконструктивізм) в філософії освіти.
4. Концептуальні засади філософії освіти в Україні та їх впровадження в педагогічну практику.
5. Законодавчо-нормативне забезпечення освітянської галузі в Україні.

Інформаційно-довідковий блок

1. Україна на початку ХХІ ст. переживає час реформ. Вони проводяться чи не у кожній сфері життєдіяльності людини. Але основною була і буде в усі часи і для всіх поколінь проблема філософії освіти. Адже, від того, чи зуміє кожне наступне покоління пізнати і зрозуміти усе те, що виробили для них їхні попередники, залежить значною мірою їх розвиток. З іншого боку, людство має чітко з'ясувати для себе, що і як воно передасть нащадкам у спадок, якими мають бути діти, внуки, якими мають бути соціальні умови їхнього розвитку, як їх взагалі виховувати і чому навчати.

У XV-XVI століттях багато українських юнаків здобувають освіту за кордоном, зокрема в Італії. Саме італійські гуманістичні студії, бібліотеки, університети та академії вабили українців. По закінченні закордонних університетів, майже усі вони поверталися на батьківщину, але були й такі, що залишалися, обіймаючи посади професорів, деканів, ректорів, займаючись науково-дослідницькою діяльністю. Таким чином вони брали участь у загальноєвропейському процесі розвитку освіти, науки, культури. Свідченням цього є діяльність Павла Русина (бл.1470-1517), Станіслава Оріховського-Роксолана (1513-1566) та багатьох ін. Ті, що поверталися в Україну, поширювали тут ідеї італійського гуманізму. Цим пояснюється знання світової культури, а також заглиблення в свою власну, відтворену письменниками-полемістами.

Риси, властиві для української ментальності: потяг до знань, нетерпимість рабства та несправедливості вивели Україну, одну з перших, на рівень філософсько-гуманістичної проблематики, тоді, коли європейська філософія прихильно ставилася до позитивістських ідей. Ще однією особливістю української ментальності дослідники називають індивідуалізм. Цей процес індивідуалізації яскраво проявився у ставленні до освіти. Українці не лише займалися пошуками навчальних закладів (зокрема до Італії їм доводилося мандрувати через Польщу, Чехію, Австрію, Швейцарію), але й засвоєнням знань та їх використанням. Отримані за кордоном знання набували власне українського характеру. Адже не відірвались вони від теологізму до того часу, доки церква певною мірою

виконувала суспільно-політичні, духовно-інтелектуальні, морально-виховні функції за відсутності власної держави.

Ще однією рисою української ментальності є дослідження українцями свого внутрішнього світу.

Українське Просвітництво у більшості учених насамперед асоціюється з ім'ям Григорія Сковороди (1722-1794), хоча його ідейно-теоретичну спадщину дослідники пов'язують із античною (Сократ, Платон, Арістотель, Плотін), середньовічною (отці церкви), і німецькими просвітницькими та містичними ідеями.

На формування філософії освіти Г. Сковороди впливали світові та українські культурні здобутки. Він подорожував європейськими університетами тоді, коли в Києво-Могилянській академії поступово зростає зацікавлення до ренесансного арістотелізму, наукових здобутків європейських учених. Є припущення, що мандрівник у середині XVIII ст. найдовше перебував у Німеччині та Угорщині.

Внутрішньої єдності ідеям українського мислителя надає софійне вчення. Софійні мотиви простежуються у творі "Разговор о премудрости", де йдеться про те, що Софія Премудрість просякає усе суще, надає йому сенсу і впорядкованості, несе йому лад, порядок і красу.

Г. Сковорода вважав, що людина народжується двічі. Перше – фізичне народження (тілесне: "тварі", світу "обітельного"). Друге ж народження людини – духовне – таке, що показане у Біблії. Найвищі духовні досягнення людина переживає при своєму другому народженні. На думку Г. Сковороди, насамперед, людина повинна зосередитися на власному покликанні і зробити його справою свого життя. Адже мета освіти – формування людини як вищою мірою духовної істоти. Весь освітній процес спрямований у Г. Сковороди на те, щоб допомогти учневі у пошуках і віднайденні самого себе, своєї внутрішньої божественної сутності, "внутрішньої людини".

Людина не може досягти багатства і внутрішньої гармонії, якщо буде заклопотана пошуками поза собою якихось благ. А тому, стверджує, що основна мета виховання – навчити учня самоаналізу, що допоможе йому стати на правильний життєвий шлях і розвивати здібності відповідно до обраного фаху.

2. Освіта (як і наука), в будь-якому суспільстві виконує когнітивні (пізнавально-практичні) і соціальні функції. Проте, якщо когнітивні функції – універсальні, то соціальні – досить варіативні й залежать від особливості суспільства.

Здійснивши екскурс в історію розвитку української філософії культури та освіти, ми переконалися, що український народ зумів створити свою власну національну культуру і збагачувати нею без перебільшення увесь світ. Адже ми знаємо, що педагогічні здобутки А. Макаренка актуальні сьогодні далеко за межами України, а демократичні здобутки П. Орлика повністю відображено у Конституції США.

Але українському народові доводилося виживати в умовах соціопсихологічного і політичного конформізму, який передбачав "задоволення у рабстві". Але такий стан можливо подолати "в активній соціально-політичній поведінці громади, в пошуках шляхів розбудови державності, в переборенні "малоросійського" комплексу меншовартості, в посиленні раціонально-вольової поведінки особистості, в таких могутніх внутрішніх потягах, що глибоко вкорінені в душі українців". Сьогодні такі зміни уже розпочалися.

А реалізація таких прагнень передбачається в обґрунтуванні освіти і науки як на традиційних, так і на нових засадах, запропонованих ЮНЕСКО ("вчитися знати, вчитися робити, вчитися бути, вчитися співіснувати"), а також у приєднанні до Болонського процесу.

Порівняно з Україною, освітянська галузь у США і Німеччині децентралізована. У Німеччині чинний Закон про сприяння освіті, за яким учням і студентам надається грошова допомога (якщо щомісячний прибуток батьків невисокий). У німецькій системі освіти прийнята американська модель багаторівневої підготовки фахівців, за якою документи про освіту визнаються на міжнародному рівні: диплом бакалавра (після трьох-чотирьох років

навчання) і магістра (4-5 років навчання). Такі пріоритети зумовлені диференційованістю освітніх потреб німецького суспільства, запитами на різні навчальні програми та форми атестації.

У США значна увага приділяється дослідженням у галузі філософії освіти, зокрема педагогічної. Методологія освітньої політики адміністрації президента переважно орієнтована на філософські ідеї постмодернізму і соціалконструктивізму. На думку більшості фахівців американської педагогічної освіти, саме ці ідеї визначатимуть філософію життя людства XXI ст., згідно з якими освіта має здійснювати підготовку відповідальних, творчих, активних людей, які шанують дивертисивність (багатоманітність людей, поглядів, культур, методів навчання тощо), діалог культур, спільне вдосконалення викладачів і студентів.

Особливо важливо українцям, зі світового культурного надбання увібрати усе найкраще, а також нагадати про своє, національне (часто-густо безцеремонно кимсь привласнене) і показати усьому світові, що й у нас є чому повчитися, а не байдуже дарувати свої досягнення у вигляді еміграції нашого інтелекту та культурних діячів. Сьогодні, як ніколи, Україна не може собі цього дозволити. Інакше, у прагненні комусь догодити, ми можемо просто розчинитися у новому світовому соціокультурному просторі, творити нову державу, але розгубити українську націю.

3. Культурний консерватизм (від лат. «Сопхегуаіо» – зберігаю) – найдавніша ідеологія освіти. Ідеї, що лежать в основі цього напрямку: освіта – це передача культурних досягнень, що становлять основу цивілізації; завдання вчителя – зберігати і передавати гідні традиції минулого; школа має пристосувати людину до норм, стандартів і вічних істин.

Течії консерватизму в освіті:

- *класичний реалізм* (завдання освіти – формувати звичку набувати знання, використовувати знання, отримувати від цих процесів задоволення);
- *перенніалізм* (завдання освіти – передавати цінності античної і середньовічної культури; авторитет учителя незаперечний, має беззаперечну владу над учнями);
- *есенціалізм* (завдання освіти – збереження і передача тих ідей, уявлень, практичного досвіду, що характеризували культуру минулого; учень – сприйнятливий спостерігач універсуму).

Ліберальна освітня політика спрямована на забезпечення академічної свободи, зокрема свободи викладання і навчання. Вчителі повинні мати свободу щодо методів викладання в рамках своєї компетенції і спеціалізації. Учні вільні навчатися і можуть користуватися своєю свободою, доки це не суперечить праву вчителя на викладання та права інших учнів на навчання. Іншими словами, ліберали забезпечують академічну свободу в певних рамках. Руйнівна поведінка учнів або перевищення вчителями ліміту їх експертизи виходить за рамки гарантії свободи. Методи дослідження, розслідування, розв'язання проблеми повинні домінувати в ліберальній системі освіти.

Мета ліберальної ідеології – деполітизація школи. Школи мають бути вільними від явної політизації. На них не повинні впливати політичні партії та їх ідеології. З іншого боку, ліберальна ідеологія підтримує існування будь-яких шкільних організацій, асоціацій і клубів. Членство в них дає необхідний досвід співробітництва, колективного прийняття рішень, демократичного встановлення правил і процедур тощо. Активна участь у шкільному самоврядуванні допомагає набуттю громадянських навичок, необхідних для життя в сучасному демократичному суспільстві.

4. Діяльність нового уряду України спирається і на нову філософію. Це стосується й діяльності Міністерства освіти і науки України.

Сьогодні більшість учених, економістів, політиків визнали однобічність і хибність ідеї про пріоритетну роль лібералізації ринкових відносин та мінімальне втручання держави у ці відношення. Новий запропонований проект концептуальних засад філософії освіти спирається на досягнення та розкриття нової системи закономірностей взаємозв'язку

певних обов'язкових прав діяльності для усіх соціальних суб'єктів із плюралістичністю їхніх проявів, яка і повинна стати новою парадигмою цієї діяльності (синтетичний напрям).

У першому варіанті система концептуальних засад філософії освіти України була викладена в працях В. Андрущенка, В. Лутая, С. Клепко, М. Култаєвої та ін.

Зараз в Україні здійснюється становлення такого напрямку філософії, котрий спрямований на подолання недоліків попередніх, та новий синтез позитивного. Виходячи з того, що у якості нової методології розробки нової філософської концепції освіти і науки та її впровадження в практику пропонується система принципів синергетичної парадигми, звернемо увагу на те, що застосування її розкриває значні можливості для створення інноваційної системи, яка заснована на синтетичній концепції "руху на випередження", бо тільки така концепція може забезпечити не лише прискорення темпів входження України в коло розвинених країн, а й подолання недоліків існуючих зараз технократично-егоїстичних форм даного руху, тобто становлення сучасної соціально орієнтованої його форми.

5. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України, і його пріоритетом є регулювання суспільних відносин у сфері навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України. Законодавство про вищу освіту в Україні складається із:

- законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про наукову і науково-педагогічну діяльність";
- указів Президента України від 12.09.1995р. №832 "Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні", від 23.01.1996р. №77/96 "Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів", від 8.02.2001р. №78/2001 "Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки", від 17.02.2004р. №199/2004 "Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти";
- Постанов Кабінету Міністрів України від 3.11.1993р. -896 "Про Державну національну програму "Освіта (Україна ХХІ ст.)", від 12.11.1997р. №1260 "Про документи про освіту та вчені звання", від 24.05.1997р. №507 "Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями", від 20.01.1998р. №65 "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)", від 7.08.1998р. №1247 "Про розроблення державних стандартів вищої освіти".

Блок самостійної роботи

Питання для самостійного опрацювання

1. Товариство "Просвіта" і його сучасна діяльність.
2. Філософські аспекти безперервної освіти в Україні.
3. Розвиток філософської думки та освіти в Київській Русі.
4. Традиційні уявлення та вірування українців.
5. Родовід - сучасне відношення в суспільстві. Національні ознаки родоводу.

Теми рефератів

1. Особливості освіти в часи українського бароко.
2. Специфіка системи організації та навчання в Києво-Могилянській академії.
3. Педагогічна система А. Макаренка: основні характеристики.
4. Педагогічна система В. Сухомлинського: основні положення та характеристика.
5. Впровадження Болонського процесу в Україні: позитивні і негативні аспекти.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту / В. П. Андрущенко - К., 2004.
2. Бичко А. Національні аспекти філософської освіти в Україні / Ада Бичко // Філософія освіти: Науковий часопис. - 2005. - № 1. - С.210-229.
3. Горський В. С. Історія української філософії: Навчальний посібник / В. С. Горський - К.: Наукова думка, 2001. - 375с.
4. Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: [у 2 т.] / Григорій Сковорода - К., 1973.
5. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко - Полтава: ПОППО, 2007. - 424 с.
6. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія / Михальченко М. // Філософія освіти: Науковий часопис. - 2005. - №1. - С. 38-50.
7. Стратій Я. Сковородинівське розуміння освіти в світлі концепції "внутрішньої людини" / Ярослава Стратій // Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. - К., 2003. - С.34В - 360.
8. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: у 2 ч. I [відп. ред. В. М. Нічик]. - Ч.2. - К.: Наукова думка "Основи", 1995.

Змістовий модуль 2. Філософські аспекти проблеми розвитку сучасної освіти.

Тема 4. Науково-філософський спосіб сприйняття дійсності.

Програмно-цільовий блок

1. Актуальність науково-філософського способу сприйняття дійсності. Способи сприйняття людиною навколишнього світу: філософський, науковий, релігійний і міфологічний.
2. Роль теорії еволюції у науково-філософському світогляді. Поняття "еволюція" у контексті науково-філософського світогляду.
3. Поняття "буття" у контексті науково-філософського світогляду. Три основні властивості буття: спрямованість, зумовленість, незворотність.
4. Сучасна наука як складна і багатообразна система окремих наукових дисциплін, об'єднаних у дві сфери: фундаментальні та прикладні науки.

Інформаційно-довідковий блок

1. Як відомо, існує чотири основні способи сприйняття людиною навколишнього світу: філософський, науковий, релігійний і міфологічний. Зазначимо, що студенти вищих навчальних закладів не тільки не замислюються над тим, що лежить в основі їх внутрішньої системи поглядів, але не можуть аргументувати різницю, між, наприклад, науково-філософським способом сприйняття світу і релігійним (або міфологічним). На питання "про виникнення життя" або "походження людини", уникаючи пошуку важчої для сприйняття наукової аргументації, вони із задоволенням та іронією констатують, що, оскільки наука не може дати однозначної і переконливої відповіді на ці питання, то вони дотримуються релігійної точки зору, яка зводиться всього до однієї тези: "Все створив Бог".

Філософія освіти – це, насамперед, наукова дисципліна, покликана не тільки пропагувати, але і вводити в освітній процес найбільш значущі результати наукових досліджень, будувати систему освіти на достовірних наукових фактах, максимально наближати студентів до сучасних наукових відкриттів, що складають основу теперішнього та майбутнього способу життя. Ми повинні розуміти, що кожен педагог, незалежно від того, який спосіб сприйняття світу лежить в основі його світосприйняття, повинен завжди залишатися об'єктивним. І ця об'єктивність повинна полягати в тому, щоб нарівні з

релігійними догматами, або навколо науковим (езотеричним) розумінням світу, перед учнями розкривалося багатство науково-філософського світогляду. Особливо це стосується середніх і вищих освітніх закладів.

Саме з цієї причини однією з цілей реформи системи освіти в США кінця ХХ ст., є орієнтація на наукове забезпечення навчального процесу, розвиток творчих здібностей і критичного мислення учнів.

За даними рейтингових агентств найбільш успішною у сучасному світі є фінська система освіти, яка має наступні характеристики:

- високий рівень навчальних досягнень учнів;
- рівні можливості доступу до освіти;
- безкоштовна освіта;
- всеосяжна, а не вибіркова природа базової освіти;
- важлива роль місцевої влади і муніципалітетів в організації процесу освіти;
- гетерогенні групи тих, хто навчається, відсутність катетеризації і відбору учнів;
- індивідуальна підтримка навчального процесу і надання соціальної допомоги учням;
- гнучкість системи – довіра і повноваження;
- гнучке адміністративне регулювання, готовність надати підтримку;
- довіри школі, її керівництву, вчителям і учням;
- інтерактивні методи роботи; вплив місцевих рад (муніципалітетів);
- врахування впливу оцінки на розвиток дитини – відсутність тестів, рейтингів;
- висококваліфіковані самостійні учителі.

Досягнення вище перелічених характеристик можливе тільки при домінуванні науково-філософського способу взаємодії з матеріальним світом. Тому планетарно-космічний тип особистості повинен використовувати виключно науково-філософський спосіб сприйняття дійсності.

2. Коли ми говоримо про закономірний або історичний характер процесів і явищ у навколишньому світі, ми насамперед погоджуємося з існуванням процесу еволюції. Еволюція (лат. еуошгіо - розгортання), у широкому розумінні - уявлення про зміни в суспільстві і природі, їх зорієнтованість, порядок, закономірність; певний стан якої-небудь системи розглядається як результат більш менш тривалих змін її передуючого стану; у вузькому сенсі - уявлення про повільні, поступові зміни, на відміну від революції. Ще Жорж Бюффон (1707-1788), французький природодослідник, автор монументальної тридцятишеститомної "Природничої історії" (1749-1788), обґрунтував думку про єдність плану будови усіх живих істот, відстоював змінність видів у процесі їх розвитку. Жан Батист Ламарк (1744-1829) і Чарльз Дарвін дійсно визначили та аргументували дві різні гілки еволюційної теорії - трансформізм та природний відбір.

Сучасній науці відомі періоди, що розкривають основні етапи революції світобудови. Визнання факту еволюції – це науково-філософський спосіб сприйняття дійсності, що відкидається як релігійним, так і міфологічним світоглядом.

В рамках сучасної теорії еволюції виділяють чотири чинники еволюції: мутаційний процес, потік генів, природний відбір і дрейф генів. Перші два чинники створюють мінливість, два інших чинники цю мінливість диференціюють. Чинники, які створюють мінливість, є основою мікроеволюції, а чинники, що її диференціюють, продовжують процес, який приводить до встановлення нових частот варіантів. Еволюційну зміну в межах популяції можна розглядати як результат дії протилежних сил, що створюють і виокремлюють генетичну мінливість.

При цьому слід зазначити, що сучасна еволюційна теорія під природним відбором розуміє не "боротьбу за існування" в інтерпретації Ч. Дарвіна, а диференціальне розмноження альтернативних форм генів, генотипів або інших репродуктивних одиниць.

По-друге, наприкінці ХІХ - початку ХХ століття у працях Рудольфа Клаузіуса (1822-1888), Людвіга Больцмана (1844-1906), Альберта Ейнштейна (1879-1955) та ін., в основу

теорії еволюції були закладені закони термодинаміки, і вона знайшла фізико-математичне обґрунтування. Дещо пізніше завдяки працям А. Фрідмана, Г. Гамова, Я. Зельдовіча, І. Новікова та інших фізико-математична теорія еволюції була покладена в основу сучасних космологічних концепцій, які в свою чергу знайшли своє місце у сучасному світобаченні.

Такі масштабні зміни у розумінні теорії еволюції ґрунтуються на базі знань, що вже не зводяться до палеонтології, археології та біології. Теорія еволюції доведена в генетиці, нейрофізіології, органічній і неорганічній хімії, фізиці і біофізиці, геології, космології й інших наукових дисциплінах.

3. Необхідність розуміння змісту природничонаукового терміну "еволюція" пояснюється іще й тим, що воно безпосередньо пов'язане із змістом поняття "буття". Але, якщо поняття "еволюція" вивчається здебільшого природничонауковими галузями знання і має більш ніж столітню історію, то поняття "буття" має давнішу традицію, близько двох тисячоліть, і вивчається під різними формулюваннями у філософії, релігії і міфології.

Предмет дослідження філософії – буття світу і людини як узагальненої картини. Предмет дослідження науки – світ як сукупність об'єктивного, системно організованого і обґрунтованого знання. Філософія прагне раціональними й ірраціональними засобами створити гранично узагальнену картину світу і встановити місце людини у Всесвіті. Наука своєю метою визначає виявлення законів, відповідно до яких об'єкти можуть перетворюватися в процесі людської діяльності.

Філософія розглядає загальні процеси, тобто процес в процесі, а наука намагається опредметнити процес, зупинити його плинність, розкласти на фрагменти і розглянути, означити складові частини процесу.

Історія філософії виділяє в розвитку філософії два основні етапи: класичний і некласичний. Етап класичної філософії - це безумовна близькість до науки. Це спроба розкриття суті предмету дослідження: буття світу і людини. А оскільки розкриття *суті* (зміст) - це призначення науки, то класична філософія, що тільки-но звільнилася від науки, практично, використовувала ті ж методи. Тільки її предмет дослідження був масштабнішим і менш практичним.

Етап некласичної філософії - це спроба осягнення існування. Це вже дослідження процесу, визнання його незбагненності, і одночасно факту плинності буття, його практичної *невловимості*. Розкриті наукою і класичною філософією суті існування, з погляду некласичної філософії - це окремі пазли з декількох величезних картин, або ж вирізані кадри з декількох багатосерійних фільмів. Вони не тільки не в змозі розкрити зміст *буття*, вони природно навіть не можуть на це претендувати; буття непізнане.

З моменту визнання факту непізнаності *буття* світу (кінець дев'ятнадцятого століття), філософія протиставила себе науці, чим ще більш підірвала визнання і вагу в науковому й навколонуковому середовищі. Філософію визнали не наукою, відповідно, на тлі науково-технічного прогресу, досягнень *наукового* знання, філософію, за мовчазною згодою багатьох, відсунули на задвірки процесу пізнання. У ХХ ст. модним та істинним був визнаний науковий спосіб пізнання світу, оскільки вважалося, що як такого *буття* світу немає, а є сукупність змістовно розкритої *суті* (процесів і явищ), яка і утворює картину світу.

Але до середини ХХ ст. у самій науці окреслилися якісні зміни: класичні наукові теорії замінили теорії не класичні, релятивістські. У надра самої науки прийшло розуміння того факту, згідно з яким некласичну філософію і відсунули на задвірки процесу пізнання: світ – це не сукупність дискретностей (суті), а дискретно-континуальне середовище (буття). Наука визнала, що розглядати світ як сукупність суті (дискретностей) неправильно.

Тобто до середини ХХ ст. наука підійшла до того, що у ХІХ ст. у працях А. Шопенгауера і С. К'єркегора філософія тяжіла – до ірраціонального розуміння світу, до розуміння світу, як *існування* (спрямованого і безперервного руху). Висновки некласичної філософії отримали обґрунтування в некласичних *наукових* теоріях, біля витоків яких стояли такі знакові фігури, як Макс Планк, Альберт Ейнштейн, Нільс Бор, Луї де Бройль,

Ервін Шредінгер, Вернер Гейзенберг, Поль Дирак, Макс Борн та ін. Фізики позначили *буття* науковим терміном "дискретно-континуальне середовище", створивши для його опису дві теорії: теорію відносності і квантову механіку.

Таким чином, на початок ХХІ ст. філософія і наука прийшли до загального визнання факту *буття* світу. Але воно у розумінні філософії і науки принципово різне. Для науки *буття* світу залишилося *пізнаваним* через пізнання суті (дискретності або континуальності), а для філософії пізнання *буття* світу через пізнання суті принципово неможливе. У філософії визнається факт пізнання суті, але сукупність змістовно розкритої суті, з погляду неklasичної філософії, неправильна. Суть, як фрагменти існування, тільки висвітлює аспекти існування, другорядні його характеристики. В цілому, в потоці, в "пориві", в русі, пізнати *буття* раціональними методами, інтелектом – неможливо. З погляду філософії, існування можна пізнати або інтуїцією, або, як мить, осяяння. У сучасній філософії визнається можливим пізнання *буття* тільки як осяяння, "просвітлення", у момент якого *буття* "трохи відкривається" у своїй цілісності, як потік, рух.

З цих установок, що принципово не зводяться, здійснюється наукове і філософське пізнання світу. Наука робить ставку на розкриття суті, через них прагнучи підійти до розкриття змісту *буття*. Філософія намагається за рахунок використання нових методів "осягнути" або охопити існування в цілому. З наукової точки зору, у міру розкриття суті існування, філософія займається даремною справою, оскільки неможливо осягнути неосяжне. З філософської точки зору науковий спосіб пізнання світу помилковий, оскільки систематизація змістовно розкритої суті приводить до спотвореного розуміння змісту існування.

4. Сучасний рівень розвитку знання не дає можливості визначити, який із способів: філософський чи науковий, є істинним у визначенні змісту поняття "буття". Досягнення є як з одного, так і з іншого боку. Спробуємо інтегрувати кращі методи філософського та наукового способу пізнання світу і використовувати в аналізі поняття "буття" *науково-філософський* спосіб пізнання світу.

Філософський спосіб пізнання *буття*, на відміну від наукового, не наочний. Він масштабний і абстрактний. Його відмінна риса – охопити *буття* в цілому, в русі, в пориві. Без наукового способу, без зв'язку з суттю та її змістом, філософський спосіб пізнання світу дуже часто буває помилковим, на рівні ілюзії, фантазії або ж поверхневого узагальнення. Можна охопити *буття*, можна уявити, що його зміст розкрито, але все це *уявлення* про *буття*, хочемо ми цього чи ні, має відповідати реальності. Коли *уявлення* про *буття* не відповідає предметній суті – мова не може йти про *реальне* *буття*. Можливо, це *буття* ілюзорне, *фантастичне*, або ж *фантасмагоричне*, але це не те *буття*, в якому присутній наш світ і ми самі. Саме з цієї причини, на наш погляд, філософський спосіб пізнання світу безпосередньо залежить від наукового способу.

Але з іншого боку, філософський спосіб пізнання *буття* дозволяє розглянути його в цілому, в потоці, в русі. Філософський спосіб - це не сукупність предметної суті, що максимум може дозволити собі наукове *уявлення* про *буття*, це спроба закарбувати ціле.

Науково-філософський спосіб сприйняття дійсності серед усіх способів найбільш ефективний, оскільки з одного боку, він розкриває дійсний зміст процесів і явищ у навколишньому матеріальному світі, з іншого боку, дозволяє сприймати світ масштабно, цілісно, в потоці *буття*. Саме з цієї причини, формування планетарно-космічного типу особистості в обов'язковому порядку включає формування науково-філософського способу світосприйняття, тому що тільки в цьому випадку у людини з'являється майбутнє: самостійне, перспективне і необмежене надприродними силами.

Основу світогляду планетарно-космічного типу особистості повинен складати науково-філософський спосіб сприйняття дійсності.

Блок самостійної роботи

Питання для самостійного опрацювання

1. Суть науково-філософського способу взаємодії людини з навколишнім матеріальним світом.
2. Окрім синтетичної теорії еволюції, які інші теорії еволюції Вам відомі? Назвіть їх сильні і слабкі сторони порівняно з синтетичною теорією.
3. Назвіть сильні та слабкі сторони синтетичної теорії еволюції. Чи в змозі вона повністю пояснити процес розгортання світу і чому?
4. Чи можливий на Вашу думку повноцінний розвиток науки без філософії або філософії без науки? Обґрунтуйте.
5. Наскільки тотожні поняття "суть" і "матерія"? Чи можливо говорити про одне з них крізь призму іншого? Обґрунтуйте.
6. Чи можливо зіставити поняття "еволюція" та "буття"? Проаналізуйте етимологію даних понять.
7. Охарактеризуйте три основні закони, що покладено в основу буття. Чи достатньо цих законів для наукового опису буття світу? Запропонуйте свій перелік законів.
8. Чи вважаєте Ви обґрунтованим введення в групу фундаментальних законів буття закон Хазена? Аргументуйте.
9. Чи здатний на вашу думку педагог із релігійним чи міфологічним типом світогляду об'єктивно донести до учнів науково-філософське бачення світу? Аргументуйте.

Теми рефератів

1. Поняття "Життєвий порив" у концепції філософії життя Анрі Бергсона.
2. Роль українських учених в становленні синтетичної теорії еволюції.
3. Сучасні природничо-наукові концепції структури матерії.
4. Фундаментальні закони, які покладено в основу існування світу.
5. Науково-філософське поняття світу і креаціонізм: основні характеристики та перспективи розвитку.

Рекомендована література

1. Айала Ф. Введение в популяционную и эволюционную генетику /Ф. Айала ; [пер. с англ.] - М.: Мир, 1984. - 232 с.
2. Акчурин И. А. Единство естественнонаучного знания / И. А. Акчурин - М.: "Наука", 1974. - 208 с.
3. Аносов И. П. Основы эволюционной теории / Аносов И. П., Кулич Л. Я. - К.: "Твір інтер", 1999. - 288 с.
4. Антомонов Ю. Г. Размышления об эволюции материи / Ю. Г. Антомонов - М.: "Советская Россия", 1976. - 176 с.
5. Афанасьев В. Г. Проблема целостности в философии и биологии / В. Г. Афанасьев - М.: "Мысль", 1964. - 416 с.
6. Афанасьев В. Г. Мир живого: системность, эволюция и управление / В.Г.Афанасьев - М.: Политиздат, 1986. - 334 с.
7. Базалук О. А. Мироздание: живая и разумная материя (историко-философский и естественнонаучный анализ в свете новой космологической концепции) / Олег Базалук -Днепропетровск: Пороги, 2005. - 412 с. - (Монография).
8. Бергсон А. Творческая эволюция. Материя и память / Бергсон А.; [пер. с фр.]. - Мн: Харвест, 1999. - 1408 с.
9. Горбачев В. В. Концепции современного естествознания. [в 2 ч.] / Горбачев В. В. - М.: Издательство МГУП, 2000. - 274 с. - (Учебное пособие).
10. Грант В. Эволюционный процесс: Критический обзор эволюционной теории / Грант В.; [пер. с англ.]. - М.: Мир, 1991. - 488 с.
11. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора: Кн. для учителя //Коммент А. В. Яблокова, Б. М. Медни-кова. - М.: Просвещение, 1986. - 383 с.
12. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / Клепко С. Ф. - Полтава: ПОІППО, 2006. - С.28.

13. Койре А. Очерки истории философской мысли (О влиянии философских концепций на развитие научных теорий) / Койре А.; [пер. с фр.]. - М.: Прогресс, 1985. - С.14-15.
14. Хазен А. М. Разум природы и разум человека / А. М. Хазен - М.: РИО "Мособлупрополиграфиздат", 2000. - 608 с.

Тема 5. Духовні виміри людського буття. Загальнолюдські цінності.

Програмно-цільовий блок

1. Духовність - один з інтегруючих елементів суспільства.
2. Роль цінностей у структурі буття особистості.
3. Світоглядні засади особистості - основа педагогічної діяльності.
4. Формування української ціннісно-нормативної моделі.
5. Ціль і мета як відношення та передбачуваний результат.

Інформаційно-довідковий блок

1. На думку відомого українського філософа С. Кримського (нар. 1930), духовність – це принцип самобудування людини, це "вихід до вищих ціннісних орієнтацій конститування особистості та її менталітету". Духовність формується з дитинства, з моменту першого дотику материнських рук із немовлям, з перших слів, звернених до немовляти, з першою материнською посмішкою. Як вважав І. Льїн, "виховання дітей є саме пробудженням їх неусвідомленої чуттєвості до національного духовного досвіду, укріплення в ньому їх серця, їх волі, їх уявлення та їх творчих задумів".

Одним з основних інтегруючих елементів суспільства виступає духовність, а саме основна її складова - загальнолюдські цінності.

На думку А. Запісоцького, найважливішою для духовності, що розвивається, є "ціннісно-нормативна сфера свідомості особистості". Система цінностей входить в ядро особистості і виступає як світоглядна основа всіх сфер та аспектів її життєдіяльності. Основна функція системи освіти якраз і полягає у здатності формування даної компоненти, що й знаходить віддзеркалення в самому понятті освіта.

Ядро особистості – це повноцінне, гармонійне внутрішнє "Я" людини, або в науково-філософській термінології – це внутрішній абстрактний образ, крізь призму якого людина сприймає зовнішній світ. У свою чергу, основу внутрішнього абстрактного образу (або внутрішнього "Я") утворюють загальнолюдські цінності: актуалізована інформація, відображена в нейронних об'єднаннях довготривалої пам'яті.

2. Існує ціла філософська дисципліна – аксіологія, яка розглядає структуру цінностей і їх місце в бутті людини. Аксіологія піднімає питання про зв'язок цінностей між собою та із фрагментами буття світу. Значення самого терміну "цінність" вказує на особливе значення для людини або суспільства тих чи інших об'єктів, відносин або явищ дійсності. На думку Е. Гусинського і Ю. Турчиної, цінності – це деякі риси, характеристики реальності (справжньої або уявної), щодо яких існує установка глибокого прийняття, бажання їх втілення. Цінності – це актуалізована інформація, закодована в знакових системах і поняттях, відображена в нейронних об'єднаннях довготривалої пам'яті та складова основи внутрішнього абстрактного образу. Цінності – це межі, які обрамлюють пізнавальну активність психіки. Якщо ця активність пов'язана з добром, тобто з цінностями позитивними, то вона заохочується, викликає позитивні емоції, якщо зі злом, цінностями негативними, то вона карана і викликає неприйняття з боку суспільства.

Все, що існує у світі, може стати об'єктом ціннісного відношення, тобто оцінюватися людиною як добро чи зло, краса чи потворність, можливе чи неприпустиме, істинне чи

хибне. Основне завдання аксіології полягає в тому, щоб показати місце цінності у структурі буття й у відношенні до фактів реальності.

3. Цінність будь-якого фрагмента буття світу визначається його значущістю для суб'єкта та суспільства і лише в такому, суб'єктивному форматі вона існує. Індивідуальна система ціннісних орієнтацій утворює основу внутрішньої людини, її "Я", світогляд. Основа створюється і закріплюється усім життєвим досвідом людини, всією сукупністю її переживань, які проростають у її взаємодії із зовнішнім світом. Ця система забезпечує стійкість особистості, спадкоємність поведінки, визначає спрямованість потреб і інтересів. Цілісність, стійкість системи цінностей забезпечує повноцінне явище психіки в психоспросторі, стійкість до стресів, цілеспрямованість діяльності.

Цінності виконують функцію перспективних стратегічних життєвих цілей і є головним мотивом життєдіяльності. Цінності визначають етичні засади та принципи поведінки, тому будь-яке суспільство зацікавлене в тому, щоб люди дотримувалися актуальних для теперішнього часу правил поведінки. От чому з перших кроків в онтогенезі психіка дитини потрапляє під цілеспрямовану дію виховного процесу. Метод виховання, прийнятий в даному суспільстві, визначається системою цінностей, що у свою чергу запанувала в нім.

Робота у сфері освіти і особливо безпосередня педагогічна діяльність тісно пов'язані зі світоглядними засадами людини, навіть якщо це не усвідомлюється нею і не виражається явно. Педагогічний процес більшою мірою встановлює ціннісні орієнтації людини, тому дуже важливо в навчально-виховному процесі керуватися таким світоглядним принципом, який орієнтує людей на творчу самореалізацію, усвідомлення власної планетарно-космічної суті.

Сенс і цінності системи освіти лежать за межами будь-якої конкретної педагогічної або психологічної дисципліни, що вивчається педагогом в процесі професійної підготовки. Становище вчителя по відношенню до учнів таке, що в повсякденній діяльності проявляються і співіснують дві групи цінностей: з одного боку, цінності, що складають основу внутрішнього "Я" самого педагога, а з іншого боку, цінності, що складають основу системи утворення. Ці дві групи цінностей можуть перебувати в гармонії, але можуть і жорстоко конфліктувати. Від гармонійності або деструктивності їх співіснування залежить актуальність цінностей, закладених в основу внутрішнього світу учнів, особливості формування у підростаючого покоління світогляду.

Необхідним компонентом ціннісного відношення є емоції. Емоційність цінностей пояснюється тим, що, спочатку вони сприймаються свідомо, і настільки входять в основу внутрішнього абстрактного образу, настільки часто повторювані в повсякденній активності психіки, що як звичка, звичний образ діяльності, витісняються в підсвідомість. А витіснені в підсвідомість, цінності завжди активують плотьсько-емоційну складову психіки, викликаючи радість, милування, захоплення, благоговіння та інші прояви.

Вища форма ціннісної емоції – катарсис, прояснення відчуттів, очищення від "скверни". А. Гулига відроджує цей забутий аристотелівський термін і вважає, що "Цілий спектр етичних, естетичних і суто аксіологічних категорій розчинили в собі те, що було змістом стародавнього слова "катарсис". На думку А. Гулиги, сучасна тріада цінностей "Віра, Надія і Любов" у своїй єдності якраз і утворюють змістовну частину катарсису - вищої форми ціннісної емоційності людини.

4. Зміст ціннісно-нормативної духовності людини, що формується, обумовлений культурою. Система освіти виступає транслятором найбільш значимих та історично стійких норм і цінностей буття. Наприклад, як зазначає А. Запісоцький, у структурі цінностей американської культури домінують наступні цінності:

- а) особистий успіх;
- б) активна і наполеглива праця;
- в) ефективність і корисність;
- г) автономія і відповідальність;

- д) прогрес (віра в те, що нове - краще старого);
- е) речі;
- ж) пошана до науки;
- з) демократія як спосіб розподілу влади і вирішення конфліктів.

Ядро американського способу і стилю життя складають самодисципліна, обмеження задоволень, матеріалізм, прагматизм, споживач, досягнення успіху. Потреба в майбутньому нівелюється високими темпами розвитку технічної культури та цивілізаційними змінами, які дозволяють американцеві отримати нові відчуття і необхідні предмети споживання "тут і тепер". Невисока значущість майбутнього перебуває в певній кореляції із сприйняттям минулого, яке рядовому американцеві у вічній гонитві за сьогоденням видається "нудним" і "непотрібним". Саме відтворення даної ціннісно-нормативної моделі об'єднує всі освітні інститути США, незалежно від їх рівня і концептуального наповнення.

На думку А. Запісоцького у формуванні вітчизняної ціннісно-нормативної моделі істотну роль зіграло Православ'я. Визначаючи аксіологічну й антропологічну специфіку культури, воно визначило особливості і цільову установку духовного розвитку людини.

А. Запісоцький вважає, що ціннісно-нормативна специфіка вітчизняної культури проявляється на двох рівнях: буденному – в праці, побуті, традиціях, обрядах, святах, стереотипах соціальної поведінки, і на рівні самосвідомості. Специфіка культури проявляє себе у мові, текстах культури: філософських, художніх, усній народній творчості і т.п. Склалася точка зору, згідно якої найбільш стійкими ціннісними домінантами, складовими ціннісно-нормативного ядра вітчизняної культури, є:

1. Низька значущість факторів матеріального благополуччя та орієнтація на ідеальну, духовну сферу;
2. Неукоріненість у сьогоденні та звернення в минуле чи майбутнє;
3. Домінування соціальної орієнтації над індивідуально-особистісними потребами.

Означена ціннісно-нормативна модель культури - це результат взаємодії різних чинників: історичних, геополітичних, психологічних, природних, які важко піддаються аналізу з позиції їх причинно-наслідкових зв'язків. Вони формуються місцем існування людини, соціальними умовами її життя, культурою і, у свою чергу, породжують та відтворюють їх, є їх джерелом і причиною. Звідси випливає, що елементи "інших" культур отримують сенс і значення лише в контексті цілісного історико-культурного світу. Ідеї й цінності, "генетично" не пов'язані з ядром культури, починають відігравати деструктивну роль, руйнуючи цілісність культурної системи.

Формування української ціннісно-нормативної моделі ускладнене тим, що в ній протиставили східні (головним чином російські) і західні (європейські) цінності. Як ми вже відмітили, між ними є принципові неузгодженості, які вимагають, насамперед, часу і терпіння, мудрості і далекоглядності.

Не можна заперечувати вплив європейських цінностей на формування української ментальності. Європейські цінності якоюсь мірою меркантилізували український побут, позбавили його щирості та гостинності. Але вплив європейських цінностей на формування світогляду українця і українського суспільства безумовно менше впливу тих, що історично склалися, за 350 років укорінених в культурі і побуті цінностей, які властиві як для слов'янської культури в цілому, так і російсько-білорусько-української культури зокрема.

Блок самостійної роботи

Питання для самостійного опрацювання

1. Які, окрім духовності, інтегруючі сили об'єднують індивідуальності в суспільство?
2. Ціннісно-нормативна специфіка української культури.
3. Загальні риси і відмінності духовного розвитку російського та українського народів.
4. Три світоглядні питання І. Канта і їх актуальність в сучасному бутті.

5. "Золоте правило моралі" та його актуальність у сучасному способі життя.

Теми рефератів

1. Ціннісно-нормативна специфіка слов'янської культури.
2. Іван Ільїн "Шлях духовного оновлення".
3. Іммануїл Кант і його відповідь на питання "Що таке людина?".

Рекомендована література

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский - М.: Изд-во "Совершенство", 1998. - С. 552.
2. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. - М.: Издательская корпорация "Логос", 2000. - 224 с.
3. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А.С.Запесоцкий - М.: Наука, 2002. - 456 с.
4. Новейший философский словарь. - 3-е изд., исправл. -Мн.: Книжный Дом, 2003. - С. 157.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский [сост. и авт. вступит. очерков С.Соловейчик]. - М.: Политиздат, 1985. - 270 с. - (5-е изд.).
6. Марков А. П. Отечественная культура как предмет культурологии / А. П. Марков - СПб., 1996.- С. 146.
7. Черепанова С. А. Людина культури у творчому синтезі філософії освіти та мистецтва: перспективи XXI століття / С. А. Черепанова // Гуманітарні науки. - К., 2001. - С.: 34-52.
8. Черепанова С. А. Філософія родознавства / С. А. Черепанова - Київ: Т-во "Знання", КОО, 2008. - 460 с. - (Навчальний посібник).
9. Юнг К. Г. Собрание сочинений. Конфликты детской души / Юнг К. Г.; [пер. с нем.]. - М.: Канон, 1994. - С. 196.

Тема 6. Основні суперечності та проблеми розвитку сучасної освіти.

Програмно-цільовий блок

1. Зародження і трансформація ідеї університету.
2. Універсалізація діяльності сучасного університету. Дослідницький університет та пріоритети його діяльності.
3. Основні суперечності професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі.
4. Глобалізаційні процеси в освіті та їх вплив на функціонування та розвиток освіти в Україні.
5. Національна і глобальна освіта: відчуженість, взаємодія, інтеграція.
6. Філософські засади Національної доктрини розвитку освіти.
7. Ідея неперервної освіти як сучасна парадигма національної освіти.

Інформаційно-довідковий блок

1. Ідея університету охоплює в європейській культурі понад 700 років, починаючи з моменту зародження в Італії XII-XIII століть перших університетів і сягаючи кінця XVII-початку XIX століть. Власне, на початкових етапах своєї історії термін «universitas» вживався для позначення корпорації вчителів та учнів, що склалися в межах вищої школи (studium) з універсальною програмою навчання. З часом уже самі школи такого типу стали називати «університетами». І відтоді в енциклопедичних словниках університетом називають «найстаріший і головний тип європейського вищого навчального закладу». Поширення університетів просторами Європи відбувалось чотирма хвилями:

- Італія, XII-XIII ст.(перша хвиля);
- Англія, Франція, Іспанія, XIII-XV ст.(друга хвиля);
- Центральна Європа, XV- XVI (третя хвиля);

– Східна Європа, XVII-XIX ст. (третя хвиля).

Починаючи з другої половини XVIII представниками німецької класичної культури було зроблено спробу чітко сформулювати саму ідею університету як такого.

Ідея університету, починаючи з Нового часу, мислиться в координатах належного, максимального, скоєного. Університет постає як конкретне втілення освітнього ідеалу.

На університет покладається місія бути механізмом досягнення сталого розвитку суспільства. У ситуації XIX – Середини XX століть, коли різко наростають процеси диференціації, пов'язані з розвитком поділу праці та ідеологією індивідуалізму, проблема стабільності суспільства усвідомлюється як соціальна потреба. Оскільки ж інтелект включається в механізм еволюції, університет перетворюється в інститут, існуючий для задоволення даної потреби.

Суперечливий характер соціальних процесів диференціації та інтеграції в розвитку *ідеї університету* виявляється в зіткненні різних традицій освіти. Вже у витоків європейських університетів виявляють *тенденції ліберального і утилітарного освіти*.

Утилітарна тенденція – це прагнення до професійної освіти, обумовлене потребою суспільної практики в добре підготовлених фахівців. Дана тенденція має цілком очевидну соціальну значимість.

Ліберальна тенденція визначається складніше, оскільки в міру розвитку університетів вона обумовлюється все більш зростаючими вимогами й очікуваннями суспільства щодо місії університету. Ліберальне освіта наполягає на прийнятті цінності знання безвідносно його практичної користі. Коли мова йде про методи освіти, дисциплін, що вивчаються, ліберальний напрям характеризується як класична, фундаментальна освіта.

2. Класична ідея університету набула свого втілення у двох основних формах – ідеї дослідницького університету В. Гумбольдта, яка декларувала важливу роль наукової творчості у процесі навчання, та ідеї інтелектуального університету Дж. Ньюмена з особливою увагою до розвитку особистості студента у вищому навчальному закладі.

Класична ідея університету: модель університету Вільгельма фон Гумбольдта.

В історії вищої освіти відомі різні моделі організації університетського життя – від найширшої автономії до контролю з боку державних або інших патронуючих органів. Класична модель університету передбачала широку автономію і самоврядування. До основних принципів університетського самоврядування історично належали:

- виборність ректора, деканів, керівників кафедр, професорів, викладачів;
- колегіальний характер вищих органів управління і прийняття найважливіших рішень;
- представництво в органах управління всіх категорій викладачів, студентів, підрозділів університету; вирішення проблем зв'язку університету з суспільством, державою через піклувальні та їм подібні ради;
- визнання вищим нормативним документом організації університетського життя його Статуту.

За ініціативи В. Гумбольдта було засновано Берлінський університет (1809).

Дослідницький університет – це сучасна форма інтеграції освіти й науки, яка уже доволі давно визнана за кордоном і має там дуже добру репутацію. Сутність класичного дослідницького університету – інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – уперше системно була визначена В. Гумбольдтом у XIX сторіччі. Девізом заснованого у 1809 році Вільгельмом фон Гумбольдтом університету в Берліні були слова: “*Відданість науці*”. Оскільки головним завданням вищих навчальних закладів В. Гумбольдт вважав поєднання „об’єктивної науки і суб’єктивного знання”, залишаючи провідне місце за наукою, то основною ідеєю створення університету стала єдність науки і освіти, вдосконалення у конкретній науковій галузі упродовж життя, академічна свобода в дослідженні й навчанні.

Берлінський університет вважався одним із найпрестижніших вищих навчальних закладів-комплексів, оскільки об’єднував Академію наук, Академію мистецтв, медичні лабораторії, обсерваторію, ботанічні сади, природознавчі й мистецькі колекції. Отже,

передбачалося відродження освітньо-наукової цілісності університету, включення його в громадське життя, державна підтримка університетської автономії. Проте, упродовж останньої третини ХХ століття ця класична модель зіткнулася із певними соціальними і економічними проблемами. По-перше, безпрецедентна масовизація вищої освіти у багатьох країнах Європи призвела до інфляції освітніх практик і до хронічного недофінансування вищої освіти. По-друге, було помічено, що високий рівень громадян із вищою освітою не має позитивного впливу на досить високий рівень безробіття у країнах-членах ЄС. Отже, знання, що мислилося як свобода, виявилось неефективним для вирішення „критичної маси” соціальних і економічних проблем.

Концепція дослідницького університету Вільгельма фон Гумбольдта є результатом органічного зв'язку філософії освіти й політичних поглядів німецького мислителя, при цьому вона обумовлена не в останню чергу вираженою позицією урядовця, що як державотворець з усією відповідальністю всебічно та глибоко усвідомлює зміст і наслідки своєї реформаторської діяльності. Реформування німецької системи освіти виступило не тільки адекватною відповіддю на нагальні економічні й політичні вимоги історичної доби, а й стало ідейно-духовною реакцією на кризу університету як культурно-соціальної інституції.

3. На якість професійної підготовки майбутніх фахівців суттєво впливає низка протиріч. Серед них найбільш значущими є суперечності:

- між необхідністю інтеграції всіх предметів відносно кінцевих цілей навчально-виховного процесу у вузі та диференціацією їхньої реалізації;
- між абстрактністю кожної окремої дисципліни й конкретністю завдань професійної діяльності спеціаліста, у вирішенні яких йому необхідно комплексно враховувати відомості з різних дисциплін;
- між індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу й колективним характером діяльності різних спеціалістів у процесі вирішення спільного завдання в реальній ситуації;
- між теоретичними, знаково-графічними формами реалізації змісту навчального матеріалу та предметно-практичним характером діяльності майбутнього спеціаліста;
- між можливостями цього етапу підготовки фахівців, готовністю студентів до творчої діяльності і недостатньою професійно-педагогічною спрямованістю вузівського навчально-виховного процесу;
- між індивідуальною обумовленістю становлення творчої особистості майбутнього фахівця і домінуючою у вузі орієнтацією на «середнього» студента

Основні суперечності, конфлікти в освіті виникають довкола проблеми, чого навчати і як навчати. Головним замовником у цьому процесі, як відомо, є суспільство, а виконавцем – система освіти і виховання. Тому на макрорівні суперечності і конфлікти виникають між системою освіти і суспільством; на мезорівні (середньому) – між адміністрацією освітніх закладів і вчителями (викладачами), адміністрацією і батьками; адміністрацією та учнями (студентами); на мікрорівні (нижньому) – у системах “учитель (викладач) – учень (студент)”, “батько (мати) – учень (студент)”. Усі ці конфлікти є вертикальними.

Крім вертикальних, на кожному рівні системи освіти наявні і горизонтальні конфлікти. Наприклад, на макрорівні можуть виникати суперечності і конфлікти стосовно політики держави у сфері освіти, виховання; між більшістю громадян (громадянським суспільством) і вищими керівними структурами (державою); на середньому рівні – між різними рівнями управлінських підсистем системи освіти; на нижньому – між учителями, учителями і батьками, між батьками, учнями.

У системі вищої освіти батьки вже не виконують такої істотної ролі, як у середній, тому в ній виокремлюють такі групи конфліктів: “суспільство – ВНЗ”; “ректорат – колектив ВНЗ”; “студент – викладач”, “викладач – викладач”, “студент – студент”. Проміжними варіантами є конфлікти між ректоратом і колективом ВНЗ, ректоратом і деканатом,

ректором і кафедрою, кафедрою і деканатом, деканатом і колективом факультету та ін.

Конфлікти на рівні “суспільство – освіта” можуть бути спричинені відсутністю цілісної і послідовної концепції освітньої політики (стратегії розвитку системи освіти); втратою ціннісних орієнтирів; незатребуваністю суспільством людей з високим рівнем інтелекту; недостатнім фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням системи освіти (спричинює соціально-трудова конфлікти, страйки, мітинги, пікетування державних установ, голодування та інші форми протесту; закриття навчальних закладів через нестачу коштів на їх утримання; невдоволеність працівників освіти оплатою праці).

На рівні “суспільство – ВНЗ” конфлікти обумовлені недостатнім і нерегулярним державним фінансуванням, наслідком чого є: деградація матеріально-технічної бази ВНЗ; зниження соціального статусу викладача, мотивації викладацької діяльності; міграція професорсько-викладацького складу в інші суспільні сфери, за кордон; необхідність пошуку викладачами джерел додаткового заробітку. Всі ці причини негативно позначаються на морально-психологічному кліматі середовища вищого навчального закладу, породжують конфлікти, знижують рівень підготовки фахівців вищої кваліфікації.

Немало конфліктів пов'язано з процесом навчання і його результатами. Йдеться про відставання інтелектуального, творчого рівня фахівців, яких випускають навчальні заклади, від потреб сучасного суспільства; про недостатню гнучкість вузівської освіти, внаслідок чого багато випускників виявляються незатребуваними, та ін.

4. Освіта не залишалася осторонь процесів глобалізації, а активно залучається до них. Вплив глобалізації на освіту зумовлений такими чинниками:

1) перенесення на соціальну сферу в цілому та на освіту зокрема неоліберальної ідеології, яка є характерною для глобальної економіки;

2) розвиток інформаційних технологій, що об'єктивно зумовлюють можливість інтеграційних процесів в освітніх системах на регіональному та глобальному рівнях;

3) прагнення світового співтовариства до формування в сучасних умовах нових глобальних цінностей - цінностей загальнолюдської культури;

4) вестернізація (американізація) духовних цінностей, що пов'язана з домінуючою позицією західної цивілізації у економічному, науково-технічному та політичному житті людства.

В період глобалізації поняття “якості освіти” набуває особливого смислу, тому що саме якість освіти стає показником результативності глобальних інновацій. Є декілька аспектів, що пов'язують глобалізацію із забезпеченням якості освіти:

1) конкурентоздатність держав на світовому ринку експорту освіти; 2) міжнародна мобільність робочої сили; 3) бажаність подальшого розвитку угод з іншими країнами про взаємне визнання кваліфікацій; 4) збільшення кількості вітчизняних та іноземних студентів.

Глобалізація в галузі освіти сприяє стандартизації навчання під впливом сучасних соціальних технологій, появі глобальних досліджуваних мереж, а головним фактором, що вплинув на освіту, є економічна ідеологія глобалізації, що підкреслює першорядне значення ринку, приватизації і зменшення ролі державного сектора.

Глобалізація має об'єктивний характер і є результатом економічних, політичних, інституціональних і соціальних змін, зумовлених радикальними перетвореннями, що пов'язані з переходом України до ринкових відносин. "Впровадження ринку у сферу освіти призводить до того, що визначальними для її розвитку стають такі поняття, як "вибір", "конкуренція", "стандарти" і "свобода"

І не випадково британський соціолог Ф. Браун підкреслює, що "освітній добір усе більше залежить не від індивідуальних здібностей і зусиль учнів, а від добробуту і розуміння батьків. Таким чином, на зміну колишній формулі "здатності + зусилля = заслужена оцінка" приходять нова - "засоби + переваги = вибір" Технічний процес, що торкнувся всіх країн світу, сприяє глобалізації освіти, тому що людський ресурс став новим параметром конкурентоспроможності підприємств. Посилення конкуренції в умовах зростаючої глобалізації висуває системі освіти щоразу серйозніші вимоги: 1) забезпечення

безперервної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; 2) рентабельне використання її у постійно змінюваних умовах ринкової економіки; 3) необхідність дати майбутньому працівнику широку освіту, включаючи знання у сфері підприємництва, щодо вирішення кризових ситуацій, маневреності у виборі напряму розвитку виробництва, складання стратегічних планів і відповідного конструювання трудових колективів; 4) навчання кадрів навичкам сприйняття нових знань, що будуть потрібні для виконання конкретної роботи в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

Освіта України не залишалася осторонь процесів глобалізації, а активно залучається до них.

5. Національна і глобальна освіта: відчуженість, взаємодія, інтеграція.

Два десятиліття тому з'явилася концепція глобальної освіти, суть якої полягає в таких педагогічних завданнях:

сформувані в учнів розвинене критичне мислення, сприяти виробленню власних поглядів і поваги до позицій інших людей;

прищепити їм навички ефективного спілкування, які дають можливість вступати в контакт з усіма людьми незалежно від їхніх особистісних характеристик і уникати конфліктних ситуацій;

збудити інтерес і повагу до культурних надбань усіх народів, прагнення зрозуміти найважливіші, специфічні й загальні характеристики цих культур;

розширити можливості для вивчення в школах іноземних мов та культур країн;

сприяти утворенню нового гуманістичного бачення світу в усій його різноманітності та єдності, нового способу діяльності, завдання якого – зберегти хитку рівновагу в системах "Людина – Природа", "Людина – Суспільство", "Людина – Людина";

виробити вміння творчо працювати, розв'язувати різноманітні проблеми, прогнозувати ситуації;

сформувані бачення самого себе у взаємозалежності з іншими, розуміння необхідності враховувати потреби, пріоритети та цінності індивідів, груп людей, націй.

Зважаючи на ці завдання, можна визначити і головні складові змісту глобальної освіти:

1. Загальнолюдські цінності та культури різних країн.

2. Глобальні системи (економічні, політичні, екологічні тощо).

3. Глобальні проблеми (права людини, збереження миру, охорона довкілля тощо).

4. Світова історія (походження та історичний розвиток різних культур і цінностей, контакти і взаємовплив культур, народів, еволюція глобальних систем – передісторія нинішніх глобальних проблем).

Характер вивчення цих питань потребує спільних роздумів, одночасного занурення в різні науки, правильної оцінки потенційних можливостей учнів. Тут неможливе застосування традиційних форм організації навчального процесу. А тому кожен учитель має розв'язувати педагогічні проблеми, які потребують якісно іншої підготовки, нової кваліфікації.

Базові принципи філософії глобальної освіти в Європі почали стверджуватися після Другої світової війни. Так, у тоталітарній Німеччині перебудова індивідуальної свідомості відбувалася за допомогою освітньої політики "подолання минулого", яка проводилася з німецькою педантичністю два десятиліття (50-60-і роки). Головним орієнтиром цієї політики було повернення Німеччини у світову Культуру, визнання ідеологічної та політичної неспроможності націонал-соціалізму. Причому широке звернення до світового культурного багатства стало і найнадійнішим способом маніфестації національної самобутності.

Перед Україною також постала потреба проведення політики подолання минулого у всіх сферах життя і, зокрема, у сфері освіти. Для цього необхідно якомога швидше інтегруватись у світове освітнє співтовариство, що дасть можливість поглянути на самих себе чужими очима, приєднатися до спільного пошуку шляхів побудови нової освіти.

З метою забезпечення взаємодії національної освіти з глобальною здійснюється обмін студентами та викладачами, що справляє значний вплив на розвиток освіти в цілому. Найрезультативніший є шлях співпраці, коли освітяни з різних країн разом будуть вирішувати спільні проблеми. І Україна теж має взаємодіяти та співпрацювати з іншими країнами з метою вирішення важливих питань освіти.

6. Згідно з "Національною доктриною розвитку освіти" (2002 р.), розбудова національної системи освіти в Україні зорієнтована на європейські стандарти. Вони репрезентують такі риси європейської освіти, як багаторівневність і безперервність, доступність, ефективність і якість. Однак європейскість національної системи освіти не вичерпується її цивілізаційним рівнем. Національний освітній простір коеволюціонує з європейським також на культурно-духовному рівні. Він репрезентує низку загальнолюдських вартостей, які виробила західна цивілізація.

Європейський ідеал близький ментальності українців. А тому в "Національній доктрині розвитку освіти" визнано як найважливіший пріоритет освіти її особистісну орієнтацію. Це відповідає європейському принципу індивідуалізму, для якого найвищою цінністю є свобода особи.

Треба зазначити, що в національному освітньому просторі започатковано світоглядний поворот до особи, причому не лише особи студента чи учня, а й педагога. Освіта перестає бути підготовкою до життя в майбутньому, а репрезентує повноцінні форми буття її учасників. У такий спосіб долається знецінення як праці педагогів, так і навчання.

Реформування системи освіти на засадах особистісної орієнтації означає перехід до неklasичної парадигми. Її стрижень становить виховання особистості, яка "усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється". Важливо не лише те, що вона повертає до джерел національної культури, а й вбирає в себе цивілізаційні здобутки.

Завдяки освіті людина стає укоріненою в соціумі, оскільки опановує суспільні вартості як умови співжиття та поступу.

7. Передумови для реалізації ідеї неперервної освіти виникли у різних країнах у 60-90-х роках ХХ ст. Економічні передумови полягали в тому, що рівень економічного розвитку, з одного боку, спонукав кожного громадянина постійно прагнути до вищого рівня професійної та соціальної компетентності, а з іншого, – дав змогу робітникам безболісно (для них самих і для виробництва) навчатися в найрізноманітніших формах, зокрема і з відривом від виробництва. Соціальні передумови припускали розвиток демократичності освіти, надання доступу до вищих щаблів освіти значній кількості населення, подолання соціальної зумовленості здобуття освіти, зростання інтелектуального потенціалу щораз більшої кількості населення. Технологічні передумови виникли разом з новими технологіями передачі інформації – супутниковий зв'язок, кабельне телебачення, комп'ютерна техніка. Одночасно значною мірою модифікувалися форми і методи навчання людей у різному віці, що створило педагогічні передумови реалізації концепції неперервної освіти.

Перша стадія розвитку сучасних концепцій неперервної освіти почалася у 50-60-х роках ХХ ст. Неперервну освіту спочатку розглядали як освіту дорослих з метою компенсації недоліків, упущень попередньої підготовки або поповнення знань відповідно до нових вимог професійної діяльності. Проте обмеженість такого підходу була швидко усвідомлена, що відобразилося в появі погляду на неперервну освіту як систему, що органічно поєднує освіту для дорослих із загальною освітою.

70-90-ті роки – це період, коли ідея неперервної освіти набула світового виміру. В центрі уваги постає людина, для якої необхідно створити оптимальні умови для розвитку здібностей протягом усього життя. Відповідно до такого трактування втрачає значення традиційний розподіл життя людини на періоди навчання, праці і професійної

дезактуалізації, і на перший план виходить така проблема, як інтеграція індивідуальних і соціальних аспектів неперервної освіти. Уточнення основних понять, мети, чинників, шляхів і умов реалізації неперервної освіти – суть наступної стадії.

На думку вчених, неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснюване з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях. Вона пов'язана як з розвитком особистості, так і з соціальним прогресом.

Як зазначено у Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу, повноцінний розвиток особистості у складному соціально-політичному середовищі стає неможливим без уміння активно брати участь у суспільних процесах і адаптуватися до культурної, етнічної та мовної різноманітності. І лише освіта у найширшому розумінні цього слова може допомогти успішно впоратися з цим завданням. Її основою є ті базові навички, які людина набуває в юності. Проте в інформаційному суспільстві, на думку європейських експертів, ці навички мають бути переглянуті і розширені. Надзвичайно важливими є уміння вчитися і бажання продовжувати своє навчання самостійно. Ключовими чинниками неперервної освіти стають особиста мотивація до навчання і наявність різноманітних навчальних ресурсів.

В Україні наявний розрив між якістю, яку може забезпечити наявна фахова підготовка, і тими вимогами, що постають перед вищою освітою відповідно до розвитку суспільства. Головною умовою забезпечення потреби України у висококваліфікованих фахівцях є пошук шляхів удосконалення підготовки в галузі вищої освіти, їх поширення та практичне використання. Професійна освіта стає не просто засобом підготовки фахівців для різних сфер діяльності, а обов'язковим етапом розвитку особистості для щонайбільшого кола людей як в українському суспільстві, так і у світі.

В Україні чітко окреслилися три тенденції у сфері освіти:

- тенденція зміни парадигми освіти: криза класичної моделі і системи освіти; розробка нових фундаментальних педагогічних ідей у філософії та соціології освіти, а також у гуманітарній освіті; створення експериментальних та альтернативних навчальних закладів;
- входження освіти країни в європейський освітній простір і світову культуру: демократизація, децентралізація освіти, створення сучасної концепції неперервної освіти, вибір альтернативних програм навчання, гуманізація освіти тощо;
- подальший розвиток та відновлення традицій української освіти».

Неперервна освіта стає пріоритетним і провідним напрямом у стратегії, якій належить визначити нову освітню парадигму. Її прогресивність та пріоритетність сьогодні Питання для часоконтролю сучасної освіти, перебудову її системи (структури, форм, змісту, методів та ін.), залучення до освітньо-виховного процесу нових джерел і ресурсів.

Блок самостійної роботи

Питання для самоконтролю та самоопрацювання

1. В чому виявляється суперечливий характер соціальних процесів диференціації та інтеграції в розвитку ідеї університету?
2. Які тенденції покладено у витоків європейських університетів?
3. Автономія і самоврядування як основні принципи класичної моделі університету.
4. В чому простежується європейськість національної системи освіти?

5. Чому, знання, що мислилося як свобода, виявилось неефективним для вирішення “критичної маси” соціальних і економічних проблем?
6. Які чинники обумовлюють вплив глобалізації на освіту?
7. Національна і глобальна освіта: відчуженість, взаємодія, інтеграція.
8. Реформування системи освіти на засадах особистісної орієнтації.
9. Ключові чинники неперервної освіти: особиста мотивація до навчання і наявність різноманітних навчальних ресурсів.

Теми рефератів

1. Місія сучасного університету в розвитку країни.
2. Проблеми та протиріччя сучасного розвитку університетської освіти.
3. Аналіз роботи Ньюмена «Ідея університету».
4. Гуманізація і гуманітаризація сучасної освіти як напрями її реформування.
5. Розвиток ідеї університету Ортегою-і-Гассетом.
6. К. Ясперс про університетську освіту.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту / В. П. Андрущенко - К., 2004.
2. Базалук О.О. Філософія освіти: Навчально-методичний посібник / О. Базалук, Н. Юхименко - К.: Кондор, 2010. - 164 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Гершунский Б. С. - М.: Изд-во "Совершенство", 1998. - 608 с.
4. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко - Полтава: ПОІППО, 2006. - 328 с.
5. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко - Полтава: ПОІППО, 2007. - 424 с.
6. Філософія освіти: навчальний посібник / [за заг. Редакцією В.Андрущенка]. - К.: Вид-во НПУ імені Н.П.Драгоманова, 2009. - 328 с.

Методичні рекомендації до проведення практичних занять

Заняття 1. Філософія освіти в структурі наукового знання

Програмно – цільовий блок

1. Предмет і задання філософії освіти. Дуалізм філософії освіти.
2. Філософія освіти як галузь пізнання: об'єкт і предмет дослідження.
3. Філософія як світоглядна стратегія освіти.
4. Філософія освіти та її взаємодія з іншими галузями філософії та наукового знання.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити словник термінів.
  - *Освіта;*
  - *Виховання;*
  - *Світогляд;*
  - *Методологія;*
  - *Філософія освіти;*
  - *Об'єкт і предмет філософії освіти;*
  - *Структура філософії освіти.*
2. Підготуватися до дискусії: відмінне у філософських концепціях гармонійної цілісності та релятивістсько-плюралістичній концепції.
3. Охарактеризувати освітню систему (будь-яку), що відноситься до філософської концепції гармонійної цілісності
4. Охарактеризувати освітню систему (будь-яку), що відноситься до релятивістсько-плюралістичній концепції.
5. Реферативно представити питання про синтетичну концепцію, звернувши увагу на теорія самоорганізації, синергетику.

Інформаційно-довідковий блок

У сучасну епоху формування інформаційної цивілізації на рубежі нового століття і нового тисячоліття, проблеми освіти, її сьогодення і майбутнього стають дуже актуальними. Філософія освіти – область філософського знання (з'явилася у другій половині ХХ століття), що розглядає розвиток людини і систему освіти в нерозривній єдності, досліджує освітнє знання на його стику з філософією, аналізує підстави педагогічної діяльності та освіти, їх цілі та ідеали, методологію педагогічного знання, створення нових освітніх інституцій і систем.

Розглянемо поетапно передісторію філософії освіти.

Перший етап проходить через інтелектуальну історію філософського мислення про культурно-історичну цінність освіти, зокрема охоплює всі класичні філософські системи в їх зв'язку і розумінням значення освіти аж до початку ХІХ століття (Сократ, Платон, Арістотель, Августин, Монтень, Локк, Руссо, Кант, Гегель, Шелер та ін.); другий період – проходив в рамках класичної (або традиційної) парадигми освіти під впливом певних філософських і педагогічних ідей, які були сформульовані в кінці ХVІІІ – початку ХІХ століття Я.А. Коменським, Й.Г. Песталлоці, І. Гербартом, А. Дистервегом, Дж. Дьюї, Й.Г. Фіхте та іншими мислителями. Ідеї Просвітництва посилили дисциплінарні механізми освіти, поширивши їх на зміст і форми. На початку ХІХ століття Й.Г. Гердер, А. Гумбольд, Г.В.Ф. Гегель створюють нову філософську концепцію освіти, орієнтовану на

самопізнання, самоформування особистості, визнання її права на освіту. Потрібно сказати, що класична парадигма освіти впродовж історії постійно збагачувалася новими філософсько-педагогічними ідеями, в тому числі й ідеями українських мислителів (П. Куліш, П. Юркевич, К. Ушинський та ін.). Третій період – середина ХХ століття – освіта виступає як автономна сфера, дистанціюється від філософії, й на стику між ними відбувається становлення філософії, що спеціалізується в дослідженні освітнього знання і цінностей, тобто філософія освіти.

У цей період створюються асоціації та об'єднання філософів в США, а потім і в Європі – Великобританії, Франції, Німеччині, де ведеться обговорення питань, пов'язаних з дослідженнями освіти і її ролі в житті суспільства. Вважалося, що наявні філософські основи освіти не повною мірою відповідають реаліям часу. Без вироблення нових концептуальних, методологічних і аксіологічних підходів виявиться неможливим досягнення тих цілей у сфері освіти, які висуваються як на міжнародному, так і на національно-державному рівні.

В Україні на сучасному етапі, на думку В. Андрущенко, Н. Михайлова та інших дослідників, філософію освіти немає сенсу виділяти в окрему галузь філософії. Адже філософія освіти розвивається в рамках соціальної філософії, утворюючи комплексне і міжгалузеве вивчення системи освіти. У широкому розумінні предмет філософії освіти – не тільки філософське розуміння самого процесу отримання знань, умінь і навичок, але більшою мірою масштабне вивчення культурних надбань і цінностей, покликаних задовольняти потреби системи освіти.

Освіта є найважливішим соціальним інститутом, процеси, що відбуваються в освіті, виявляються безпосередньо пов'язаними з тими змінами, які відбуваються в суспільстві. Дана залежність знаходить своє вираження в понятті «соціокультурний тип освіти».

Кожному конкретному суспільству відповідає певний тип освіти і свій ідеал освіченості.

Античний ідеал освіченості виражався в понятті «громадянин», і він включав в себе громадянські чесноти вільної людини (почуття обов'язку, відповідальність, захист батьківщини), знання філософії, музики, ораторського мистецтва, фізичне вдосконалення. Гуманістичний ідеал епохи Відродження розуміється як широка всебічна освіченість, що може бути виражена у визначенні «Homo universale». Ідеал освіченості в епоху Нового часу, розвитку природничих наук і капіталістичних відносин, висуває на перший план професійне знання. Цей ідеал може бути виражений у визначенні «Homo faber».

У наш час цей ідеал змінюється, він включає в себе не тільки професіоналізм, а й загальну культуру, планетарне мислення, культурний плюралізм.

Для позначення тих кардинальних змін, які відбуваються сьогодні в освіті, досить часто вживається поняття «освітня парадигма» (від грец. Paradigma – зразок, приклад) – одне з ключових понять сучасної філософії науки. Ввів його в науку Томас Кун, американський філософ, автор книги «Структура наукових революцій». Парадигма (за Т. Куном) – це визнані всіма науковими досягнення, які протягом певного часу задають модель постановки проблем та їх рішень науковому співтовариству.

Прикладом парадигми є ньютонівська механіка, яка протягом багатьох років визначала бачення світу, становила основу механістичного світогляду, основу класичної парадигми науки. Світ поставав як жорстко пов'язаний причинно-наслідковими зв'язками. Зв'язок між причиною і наслідком розглядався як постійний і однозначний. Розвиток розглядався як поступальний, безальтернативний, лінійний, передбачуваний і ретроспективний. Світ розумівся як проект, який можна прорахувати до кінцевої «світлої мети», знаючи закони цього розвитку (К. Маркс, Гегель).

Зараз утверджується нова нелінійна модель розвитку світу. Основні ознаки цієї моделі: нелінійність, багатоваріантність шляхів розвитку, непередбачуваність, стохастичність розвитку. В основі цієї парадигми науки – синергетика, яка вивчає закони розвитку відкритих систем, що самоорганізуються. До числа таких систем відносяться

соціальні системи. Людина – це сфера свободи, її поведінку не можна передбачити за законами механістичного детермінізму.

Т. Кун стверджує, що парадигмальність властива не тільки науці, але й іншим сферам культури, наприклад, освіті.

Освітня парадигма – це спосіб діяльності конкретного педагогічного співтовариства в конкретну епоху. Зміна освітньої парадигми – це і є зміна соціокультурного типу освіти.

Наприкінці ХХ-ХХІ століть освіта зазнає певні глибокі зміни, що актуалізує появу нової галузі наукового знання – філософії освіти, яка покликана виробити нові освітні методи, нові підходи, нову технологію процесу отримання знання. Це пов'язано з тим, що суспільство під впливом науково-технічної революції набуває інформаційного характеру, що визначає нові тенденції розвитку сучасної освіти та основні завдання філософії освіти:

1. Осмислення кризи освіти, кризи її традиційних форм, вичерпаності основної педагогічної парадигми; осмислення шляхів і способів вирішення даної кризи.

2. Осмислення нового і альтернативного педагогічного досвіду, обговорення нової школи; обґрунтування державної та регіональної політики в галузі освіти, формулювання цілей освіти, концептуальне проектування освітніх систем, прогнозування освіти (пошукове і нормативне).

3. Виявлення вихідних культурних цінностей і основоположних світоглядних установок освіти і виховання, відповідних тим вимогам, які об'єктивно висувуються перед особою в умовах сучасного суспільства.

І сьогодні такою підставою для вироблення цільових орієнтирів сучасної освіти є антропологічна установка як домінанта культури епохи постмодернізму.

3. Філософія освіти досліджує сутність, структуру і динаміку освіти як соціально організованого каналу внебіологічного наслідування. Проблемне поле філософії освіти розкривається в дослідженні: сутності освіти, чинників еволюції освіти, зміни освітніх парадигм, а також проблем взаємодії людини і суспільства в освіті.

У філософії освіти, насамперед, розкривається сутність і природа всіх явищ в освітньому процесі:

- освіта сама по собі (антологія освіти);
- як відбувається процес освіти (логіка освіти) – освіта являє собою процес взаємодії систем найвищого рівня складності, таких, як особистість, культура, суспільство;
- природа і джерела цінностей освіти (аксіологія освіти) – аксіологія освіти заснована на гуманістичних і етичних принципах, освіті відводиться провідна роль у розвитку людської особистості;
- поведінка учасників освітнього процесу (етика освіти) – етика освіти розглядає зразки поведінки всіх учасників освітнього процесу;
- методи і основи освіти (методологія освіти);
- сукупність ідей освіти в певну епоху (ідеологія освіти);
- освіта та культура (культурологія освіти) – мається на увазі, що прогрес людства і кожної окремої людини залежить від якості освіти, методів пізнання світу і навчання, про що свідчить історія і теорія культури і цивілізації.

Взаємодіючи з педагогікою, психологією, соціологією та іншими гуманітарними науками, вона розглядає питання змісту, цілей і перспектив освіти, досліджує її соціальний зміст і роль у розвитку як людського суспільства в цілому, так і в долі окремих країн і народів.

У філософії освіти виділяють наступні функції:

1. Світоглядна – утвердження пріоритетної ролі освіти як найважливішої сфери життя будь-якого соціуму і людської цивілізації в цілому.

2. Системоутворююча – організація системи поглядів на стан і розвиток освіти в різні історичні періоди.

3. Оціночна – оцінка конкретних історико-педагогічних явищ.

4. Прогностична – прогнозування напрямів розвитку освіти.

5. Методологічна функція філософії освіти передбачає міждисциплінарний контекст – зв'язок з різними областями філософського знання (антропологією, соціальною філософією, культурологією, етикою).

4. Концепції освіти як складові структури філософії освіти. Основні аспекти гуманізації та гуманітаризації освіти

На сучасному етапі розвитку філософії, дослідники визначають два основних моменти існуючого положення в освіті, а саме:

- освіта не здійснює функцію виховання того типу світогляду, що дозволить вирішити глобальні проблеми людства;

- офіційно діюча система освіти постійно відчужується від інтересів і цінностей людей.

Щоб вирішити це двостороннє питання, необхідно розробляти філософську методологію сучасної освіти, що допоможе розкрити взаємодію між цими тенденціями.

Сьогодні існує три концепції освіти, пов'язані з напрямками сучасної філософії освіти:

1. Концепція гармонійної цілісності, яка сприяє реалізації ідей створення єдиної, цілісної, гармонійної теорії педагогіки та централізованої системи управління освітою.

2. Релятивістсько-плюралістична концепція, яка визнає необхідність застосування принципів плюралізму, педоцентризму і релятивізму у педагогічній діяльності, пріоритетність ролі індивідуальних інтересів над суспільними.

3. Синтетична концепція, яка об'єднує обидві попередні концепції освіти, визначає, що загальні, громадські інтереси в педагогічному процесі повинні бути мінімальними.

Синтетична концепція виникла як реальна потреба подолати пріоритетну роль вихідних принципів двох попередніх напрямів і здійснити такий синтез їх позитивних ідей, який дав би можливість краще вирішити основні проблеми сучасної освіти, а тим самим і інші найважливіші проблеми людства.

Рекомендована література

1. Базалук О.О. Філософія освіти: Навчально-методичний посібник / О. Базалук, Н. Юхименко - К.: Кондор, 2010. - 164 с.
2. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Гершунский Б. С. - М.: Изд-во "Совершенство", 1998. - 608 с.
3. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко - Полтава: ПОІППО, 2006. - 328 с.
4. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко - Полтава: ПОІППО, 2007. - 424 с.
5. Філософія освіти: навчальний посібник / [за заг. Редакцією В.Андрущенко]. - К.: Вид-во НПУ імені Н.П.Драгоманова, 2009. - 328 с.

Заняття 2. Філософське розуміння сутності освіти у історичному контексті

Програмно – цільовий блок

1. Виховання у Первісному суспільстві. Перші школи світової цивілізації.
2. Феномен античної філософської школи. Філософсько-педагогічні погляди Сократа, Платона, Аристотеля та Демокріта.
3. Християнство та інститут освіти в епоху Середніх віків.
4. Розвиток філософії освіти в епоху Відродження і Нового часу.
5. Історична ретроспектива філософії освіти XIX ст

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити словник термінів.
  - *Філософська школа;*
  - *Парадигмальний підхід;*
  - *Філософські ідеї;*
  - *Філософське вчення;*
  - *Філософська концепція освіти.*
2. Підготуватися до дискусії: подібне і відмінне у філософських ідеях про освіту у працях давньогрецьких мислителів (Арістотель, Фалес, Піфагор, Сократ, Платон, Демокріт).
3. Проаналізувати філософські освітні ідеї у поглядах християнських філософів: Святий Августин і Тома Аквінський.
4. Реферативно представити питання про розвиток філософії освіти в епоху Відродження і Нового часу.

Інформаційно-довідковий блок

Античний філософ Сократ (470-399 рр. до н.е.) підкреслював значну роль знання у науці, пізнання людиною самої себе, і вважав це одним із засобів вирішення різних життєвих задач. Тому одним з критеріїв основного розвитку людини філософ вважав якісну характеристику знання. Він заперечував пізнання світу та природи через їх недоступність людському розуму. Намагався довести, що люди повинні пізнавати самих себе і вдосконалювати свою мораль. На його думку це і є метою виховання. Сократ вів бесіди з питань моралі на площах, змушував своїх слухачів шляхом запитань і відповідей знаходити "істину", сам при цьому не пропонував готових положень й висновків. Такий стиль ведення бесід зі слухачами став називатись сократівським, а з часом - евристичним.

Платон (427 - 348 рр. до н. е.) - давньогрецький філософ, засновник академії в Афінах (власної філософської школи), що проіснувала не одне століття. У працях "Держава", "Закон" накреслив проект нової системи виховання дітей і молоді в рабовласницькій державі. Для нього освіта - це сходження душі до ідеї Блага. Процес "пригадування" та уявлення - це основа навчання за Платоном, хоча методу діалектики у навчанні він відводить також важливу роль.

Демокріт (460 - 370 рр. до н.е.) у своїх працях багато уваги приділяв проблемам виховання. Він відстоював принципи природовідповідності, гармонійного розвитку людини; важливим вважав трудове виховання дітей та молоді, використання вправ у вихованні моральної поведінки. Мета виховання за Демокрітом, - підготувати молодь до реального життя на землі. Основне - оволодівати знаннями про природу.

В античному ідеалі людина - це мікрокосм що відтворює порядок у Всесвіті.

Арістотель (384-322 рр. до н.е.) - один із видатних філософів Стародавньої Греції. У 367 р. до н. е. у сімнадцятирічному віці став слухачем "Академії" Платона, у якій пробув двадцять років. Арістотель вважав себе учнем Платона, заснував в Афінах власну філософську школу – Лікей. Він вибудовує цілу теорію науки, виділяючи споглядальну та теоретичну, і приділяє значну увагу чуттєвому знанню. Вважав, що розум людини є безсмертним і зрештою зливається із всесвітнім розумом. Стверджував, що справа добropорядної людини - чинити добре і прекрасне в моральному сенсі.

Аврелій Августин (354-430 рр.). У поясненні світу він виходив з християнської ідеї креаціонізму – творення Богом світу у всьому його багатстві з нічого (лат. creatio – творення) за короткий проміжок часу, творення не під впливом зовнішньої необхідності, а по своїй добрій волі. Творячи безкінечну багатоманітність речей, Бог керувався не тільки доброю волею, а й найдосконалішими прототипами всього суцього, які існували у вигляді ідей в його розумі. З точки зору Августина, всі ідеї, приймаючи матеріальну оболонку, є недосконалими копіями найдосконаліших божественних ідей. Тому все існує ніби-то у двох формах: 1) у формі найдосконалішої Божої ідеї і 2) у формах недосконалих матеріальних

речей.

Віра в Божественний авторитет, зафіксований у Святому Письмі – основне джерело людських знань. “Вір – щоб розуміти”. Однак віра не відкидає доказів розуму. Августин відкидав роль відчуттів у пізнанні. Люди лише впевнені, що вони отримують знання із зовнішнього світу. В дійсності ж люди отримують знання із своєї душі.

Основою духовного життя є воля, але не розум. Це твердження засноване на тому, що сутність кожної речі виявляється в її активності, але не в пасивності. Звідси випливає висновок, що людську сутність характеризує не розум, що має пасивний характер, але дії, активна воля. Навчання Августина про першість волі відрізняється від давньогрецького раціоналізму. Ірраціоналістичне розуміння людського духу приводить до того, що сутністю духу є вільна воля. Цю позицію Августин утілював не тільки в психології, але й у теології: першість волі відноситься і до божественної сутності. Його філософія переходить, таким чином, від інтелектуалізму і раціоналізму до волюнтаризму.

Сутність теорії пізнання Августина - апріорність; творцем всіх ідей і понять є Бог. Людське пізнання про вічні і незмінні ідеї переконує людей, що їхнім джерелом може бути лише абсолют - вічний і надтимчасовий, безтілесний Бог. Людина не може бути творцем, вона лише сприймає Божественні ідеї.

Фома Аквінський. Ідею побудови виховання та освіти на пріоритеті духовного начала пропагує неотомізм – філософська основа релігійного виховання на базі вчень основоположника – католицького богослова Фоми Аквінського. Основні положення педагогіки неотомізму визначаються “подвійною природою” людини як єдності матеріального і духовного: вона одночасно й індивід (матеріальна, тілесна істота, яка підпорядковується всім законам природи), й особистість (володіє безсмертною душею, підкоряється лише Богу). Тільки релігія, а не наука може знати істину про сутність людини, її життя і може визначити цілі виховання. Оскільки головне – душа, виховання повинно будуватися на пріоритеті духовного начала, маючи за мету, насамперед, допомогу людині у вихованні загальнолюдських чеснот: доброти, гуманізму, чесності, любові до ближнього, здатності до самопожертви, а також покори і терпіння. Критикуючи падіння моральних устоїв, вказуючи на зростання злочинності, жорстокості, наркоманії, що призводять до деструкції суспільства, неотомісти доводять стрижневу роль релігії у вихованні молодого покоління.

Неотомізм (лат. нео – новий і Thomas – Фома) – філософська основа релігійного виховання. Свою назву дістав від імені основоположника – релігійного діяча Фоми Аквінського. Як офіційне філософське вчення католицизму (у 1879 р. енциклікою папи Лева XIII проголошено офіційною доктриною церкви) неотомізм відтворює основні положення схоластичної теорії. В енцикліці папи Пія XI "Християнське виховання молоді" (1929 р.) неотомізм визнано основою педагогічної діяльності католицьких шкіл.

Неотомізм вимагає будувати виховання на пріоритеті "духовного начала", обґрунтовує ідею "гармонійного поєднання" наукових знань і релігійної віри. Основні постулати цієї концепції: світ двоїстий – матеріальний, "мертвий", "нижчого рангу" і духовний, багатий, благородний. Так само і Людина має "подвійну природу": становлять єдність матерії і духу. Людина – індивід: як матеріальна, тілесна істота вона підкоряється законам природи і суспільства. Людина – особистість, що володіє безсмертною душею і підкоряється лише Богу. Наука безсила визначити цілі виховання, це може зробити лише релігія, яка відіграє стрижневу роль у вихованні. Головне – душа, тому виховання має будуватися на пріоритеті духовного начала. Неотомісти піддають різкій критиці падіння моральних устоїв, деструкцію, злочинність, жорстокість. Вважають, що людина слабка, гріхозна і їй треба допомогти стати морально кращою, що треба виховувати загальнолюдські добродетності: гуманізм, доброту, чесність, любов, непротивлення Богу і його випробуванням, покору, терпіння, сумління. Система навчання і виховання має позбутися зайвої раціональності. Освіта має бути спрямована на розвиток "досвідомого" намагання наблизитися до Бога.

Основні представники: Ж. Марітен, У. Канінгхем, У. Макга-кен, М. Казотті, М. Стефаніні.

Рекомендована література

1. Базалук О.О. Філософія освіти: Навчально-методичний посібник / О. Базалук, Н. Юхименко - К.: Кондор, 2010. - 164 с.
2. Гершунский Б. С. Філософія образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Гершунский Б. С. - М.: Изд-во "Совершенство", 1998. - 608 с.
3. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко - Полтава: ПОППО, 2006. - 328 с.
4. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко - Полтава: ПОППО, 2007. - 424 с.
5. Філософія освіти: навчальний посібник / [за заг. Редакцією В.Андрущенка]. - К.: Вид-во НПУ імені Н.П.Драгоманова, 2009. - 328 с.
6. Кремень В. Г. Вища освіта і наука - пріоритетні сфери розвитку суспільства у XXI ст. / В, Г. Кремень // Вища школа. – 2002. – № 4-5. – С. 3-33.
7. Кремень В.Г. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2003. – № 6. – С. 3-23.
8. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія / Михальченко М. // Філософія освіти: Науковий часопис. - 2005. - №1. - С. 38-50.

Заняття 3. Національні аспекти філософії освіти в Україні

Програмно – цільовий блок

1. Григорій Сковорода про самопізнання та спорідненість виховання з природою.
2. Ідея національної школи та її розвиток в працях К. Ушинського, Б. Грінченка, С. Русової, І.Франка, Я. Чепіги, Г. Ващенко.
3. Зміна цінностей освіти в освітньому просторі України: А. Макаренко та В. Сухомлинський.
4. Філософські засади Національної доктрини розвитку освіти

Завдання для самостійної роботи

- Розробити словник термінів.
  - *Національна ідея виховання;*
  - *Виховний ідеал;*
  - *Національна доктрина розвитку освіти;*
  - *Філософська концепція гуманістів;*
  - *Філософська концепція мاتهоеалісті.*
2. Проаналізувати філософські ідеї про самопізнання та спорідненість виховання з природою Григорія Сковороди.
  3. Охарактеризувати ідею національної школи та її розвитку в працях К. Ушинського, Б. Грінченка, С. Русової, І.Франка, Я. Чепіги, Г. Ващенко.
  4. Проаналізувати статтю С.Карплюк «Порівняльна характеристика поглядів А.Макаренка та В.Сухомлинського на виховання особистості в колективі» (<http://eprints.zu.edu.ua/5633/1/6.pdf>) та В.Бойчук «Педагогічний аналіз концепцій сімейного виховання А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського»
  5. Визначити головні пріоритети у розвитку сучасної освітньої системи України.

Інформаційно-довідковий блок

Українське Просвітництво у більшості учених насамперед асоціюється з ім'ям *Григорія*

Сковорода (1722-1794), хоча його ідейно-теоретичну спадщину дослідники пов'язують із античною (Сократ, Платон, Арістотель, Плотін), середньовічною (отці церкви), і німецькими просвітницькими та містичними ідеями.

Видатний філософ і гуманіст Г. С. Сковорода значну увагу приділяв проблемі самопізнання, яке вважав шляхом до щастя людини. Великого значення він надавав інтелекту. Розум для людини – це основне, без нього воля сліпа. Освіта, наука — джерело розумового розвитку людини. Він закликав кожного до пізнання своєї «сродності», тобто природних задатків, нахилів до праці за покликанням. Сума знань – це ще не все. Потрібно виховати людину високоморальною, розумною, благородною.

Є така поведінка людей, яка спрямована на досягнення щастя. А щастя людей – у їх «сродній» праці. Сковорода прагнув у вихованні до розвитку патріотичних почуттів, до дружби між людьми. Його ідеї патріотизму, гуманного ставлення до особистості, глибока віра в силу розуму, нетерпиме ставлення до знущання з людини, до брехливості, жадібності, плазування мали прогресивне значення.

Визначне місце в теорії морального становлення належить його поглядам на працю та трудове виховання. Учення Г. Сковорода про трудову діяльність органічно пов'язане і його теорією щастя людини, самопізнання «сродності».

Праця – природна потреба кожного, але тільки праця вільна, «сродна». Щастя людини, писав Сковорода, – у спорідній праці її для суспільного добра. Загальне благо і особисте щастя повністю залежать від того, чи працюватимуть люди відповідно до природних нахилів «сродності», чи ні. Він закликав: пізнай самого себе і відповідно працюй.

Учення Сковорода про працю і виховання любові до неї – цінний внесок до скарбниці філософської, етичної, педагогічної світової думки.

Ідея національної школи та її розвиток тісно пов'язана з етапами розвитку української державності. Не зважаючи на те, що колонізована Україна не могла не реагувати на позитивістські ідеї, сконцентровані навколо "Великої Росії", у XIX - поч. XX ст. українська думка розвивається своїм особливим шляхом. І. Франко, М. Драгоманов свої позитивістські ідеї спрямували до гуманістичної проблематики. Людське буття в Україні завжди було мірилом натурфілософських ідей. О. Потебня, Л. Українка, О. Кобилянська, М. Коцюбинський та багато-багато інших культурних діячів дореволюційного періоду не зраджали національним аспектам філософських, культурних пошуків. Усі вони переймалися неповторною цінністю людської особистості. Така екзистенція увібрала в себе кордоцентризм, індивідуалізм, поліфонізм, потяг до знань, і проявиться вона в гуманістичних пошуках Антона Макаренка (1888-1939) та Василя Сухомлинського (1918-1970). їх прагнення були спрямовані на виховання активної, творчої, неповторної, індивідуальної особистості. Тож нашому поколінню XX ст. було що отримувати у спадок.

Але, на думку Ю. Федіва та Н. Мозгової, чия думка ми підтримуємо: "З усієї історії вітчизняної філософії чи не найскладнішим є післяреволюційний період 20-80-ті роки. ... вся українська філософія ... була "розмита", "розчинена" в єдиній пануючій тоді марксистсько-ленінській філософії з єдиними вимогами, єдиними завданнями, цілями і єдиним світоглядом". Але й тоді українська проблематика не згасала у творчості В. Юринця, С. Семковського, П. Демчука та ряду літературно-творчої інтелігенції (М. Хвильового, М. Зерова, М. Вороного, та ін.), за що вони увійшли в історію як "розстріляне відродження". Та все ж у Радянській Україні другої пол. XX ст. філософська школа Павла Копніна (1922-1971) знову вийшла на проблематику філософського гуманізму. Особливо важливими на той час були дослідження з історії вітчизняної філософії.

Але були й такі мислителі-патріоти, що емігрували з України через встановлення тоталітаризму, якого вони не сприймали. Знову ж таки, проживаючи далеко від батьківщини, вони не лише пройнялися чужою культурою, яку активно розвивали, але й зберегли свою українську самобутність та культуру. І не просто зберегли, але й збагатили. Це В. Винниченко, В. Липинський, Д. Донцов, Д. Чижевський, О. Кульчицький та ін.

Приблизно з середини 90-х рр. ХХ ст. в Україні почала розроблятися концепція нового центрizmu, спрямована на розкриття кращого розв'язання суперечності між частково індивідуальним та соціально-комуністичним принципами.

Сьогодні більшість учених, економістів, політиків визнали однобічність і хибність ідеї про пріоритетну роль лібералізації ринкових відносин та мінімальне втручання держави у ці відношення. Новий запропонований проект концептуальних засад філософії освіти спирається на досягнення та розкриття нової системи закономірностей взаємозв'язку певних обов'язкових прав діяльності для усіх соціальних суб'єктів із плюралістичністю їхніх проявів, яка і повинна стати новою парадигмою цієї діяльності (синтетичний напрям). У першому варіанті система концептуальних засад філософії освіти України була викладена в працях В. Андрущенка, В. Лутая, С. Клепка, М. Култаєвої та ін.

Зараз в Україні здійснюється становлення такого напрямку філософії, котрий спрямований на подолання недоліків попередніх, та новий синтез позитивного. Виходячи з того, що у якості нової методології розробки нової філософської концепції освіти і науки та її впровадження в практику пропонується система принципів синергетичної парадигми, звернемо увагу на те, що застосування її розкриває значні можливості для створення інноваційної системи, яка заснована на синтетичній концепції "руху на випередження", бо тільки така концепція може забезпечити не лише прискорення темпів входження України в коло розвинених країн, а й подолання недоліків існуючих зараз технократично-еґоїстичних форм даного руху, тобто становлення сучасної соціально орієнтованої його форми.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2005. – 604 с.
2. Бичко А. Національні аспекти філософської освіти в Україні / Ада Бичко // Філософія освіти: Науковий часопис. -2005. - № 1. - С.210-229.
3. Горський В. С. Історія української філософії: Навчальний посібник / В. С. Горський - К.: Наукова думка, 2001. - 375с.
4. Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: [у 2 т.] / Григорій Сковорода - К., 1973.
5. Клепка С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепка - Полтава: ПОППО, 2007. - 424 с.
6. Кремень В. Г. Вища освіта і наука - пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ ст. / В, Г.Кремень // Вища школа. – 2002. – № 4-5. – С. 3-33.
7. Кремень В.Г. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2003. – № 6. – С. 3-23.
8. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія / Михальченко М. // Філософія освіти: Науковий часопис. - 2005. - №1. - С. 38-50.
9. Стратій Я. Сковородинівське розуміння освіти в світлі концепції "внутрішньої людини" / Ярослава Стратій // Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. - К., 2003. - С.34В - 360.
10. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: у 2 ч. I [відп. ред. В. М. Нічик]. - Ч.2. - К.: Наукова думка "Основи", 1995.

Заняття 4. Науково-філософський спосіб сприйняття дійсності

Проґамно-цільовий блок

1. Способи сприйняття людиною навколишнього світу: філософський, науковий, релігійний і міфологічний.
2. Актуальність науково-філософського способу сприйняття дійсності. Роль теорії еволюції у науково-філософському світогляді.
3. Поняття "еволюція" у контексті науково-філософського світогляду.

4. Поняття "буття" у контексті науково-філософського світогляду. Три основні властивості буття: спрямованість, зумовленість, незворотність

Блок самостійної роботи

1. Розробити словник термінів.
  - *Філософський світогляд*;
  - *Науковий світогляд*;
  - *Релігійний світогляд*;
  - *Міфологічний світогляд*;
  - *Теорія еволюції*;
  - *Поняття буття*;
  - *Криза в освіті*.
2. Підготуватися до дискусії: порівняння освітніх парадигм індустріального та інформаційного суспільства.
3. Проаналізувати зміну канонів освіченості в історії культури (*див. додаток 2*).
4. Охарактеризувати Концепцію безпервної освіти.

Інформаційно-довідковий блок

Як відомо, існує чотири основні способи сприйняття людиною навколишнього світу: філософський, науковий, релігійний і міфологічний. Зазначимо, що студенти вищих навчальних закладів не тільки не замислюються над тим, що лежить в основі їх внутрішньої системи поглядів, але не можуть аргументувати різницю, між, наприклад, науково-філософським способом сприйняття світу і релігійним (або міфологічним).

Зміст процесу еволюції став глибшим та масштабнішим, про це свідчать як мінімум два реальні факти, які виводять розуміння теорії еволюції на якісно нові рівні.

По-перше, у 30-ті - 40-і роки ХХ століття відбулося злиття двох, спочатку відокремлених, напрямів мислення – генетики Грегора Менделя (1822-1884) і еволюційного для популяції підходу Чарльза Дарвіна. В результаті утворилася та, що розробляється і до теперішнього часу синтетична теорія еволюції, яка розглядала вже не тільки зміни форм (еволюцію організмів), але і розвиток змісту: молекул і генів. В основу нового напрямку покладено роботи С. Четверікова (1926), Р. Фішера (1930), С. Райта (1931), Дж. Холдейна (1932), Ф. Добржанського (1937, 1941), Э. Майєра (1941) та ін.

Синтетичну теорію еволюції можна охарактеризувати як генетичний для популяції підхід до мікроеволюції і її поширення на інші еволюційні рівні та інші галузі біології. По суті, вона є поєднанням генетичного для популяції підходу, що забезпечує теоретичну точність, з підходом натуралістів до вивчення природних популяцій і видів, що наближає до реальності. У своєму повному об'ємі синтетична теорія охоплює набагато більше галузей науки. Це не спеціальна теорія, яку можна підтвердити або довести її помилковість, а якась загальна теорія, парадигма, здатна сприймати зміни і модифікації в широких межах, як це і відбувалося протягом багатьох років після її виникнення.

По-друге, наприкінці ХІХ - початку ХХ століття у працях Рудольфа Клаузіуса (1822-1888), Людвіга Больцмана (1844-1906), Альберта Ейнштейна (1879-1955) та ін., в основу теорії еволюції були закладені закони термодинаміки, і вона знайшла фізико-математичне обґрунтування. Дещо пізніше завдяки працям А. Фрідмана, Г. Гамова, Я. Зельдовіча, І. Новікова та інших фізико-математична теорія еволюції була покладена в основу сучасних космологічних концепцій, які в свою чергу знайшли своє місце у сучасному світобаченні.

Такі масштабні зміни у розумінні теорії еволюції ґрунтуються на базі знань, що вже не зводяться до палеонтології, археології та біології. Теорія еволюції доведена в генетиці, нейрофізіології, органічній і неорганічній хімії, фізиці і біофізиці, геології, космології й інших наукових дисциплінах.

Необхідність розуміння змісту природничонаукового терміну "еволюція" пояснюється ще й тим, що воно безпосередньо пов'язане із змістом поняття "буття". Але, якщо поняття "еволюція" вивчається здебільшого природничонауковими галузями знання і має більш ніж столітню історію, то поняття "буття" має давнішу традицію, близько двох тисячоліть, і вивчається під різними формулюваннями у філософії, релігії і міфології.

Історія філософії виділяє в розвиткові філософії два основні етапи: класичний і некласичний. Етап класичної філософії - це безумовна близькість до науки. Це спроба розкриття суті предмету дослідження: буття світу і людини. А оскільки розкриття *суті* (зміст) - це призначення науки, то класична філософія, що тільки-но звільнилася від науки, практично, використовувала ті ж методи. Тільки її предмет дослідження був масштабнішим і менш практичним.

Етап некласичної філософії - це спроба осягнення існування. Це вже дослідження процесу, визнання його незбагненності, і одночасно факту плінності буття, його практичної *невловимості*. Для некласичної філософії "процес", "явище", як поняття стали недоступні пізнанню. Якщо класична філософія і наука в "процесі" та "явищі" могли виявити зміст і оголосити про його розкриття, визнаючи, що цей "процес" або "явище" вже пізнані, змістовно розкриті, то некласична філософія виявила і спробувала аргументувати абсолютно іншу ідею. А саме, що самі "процеси" або "явища" є не що інше, як складові первинного фундаментального явища - *буття*. Світ, який оточує людину і частиною якого людина є - не що інше, як буття: безперервний, спрямований рух. А ті "процеси" і "явища", які класична філософія та наука, як їм здавалося, змістовно розкривали, насправді є фрагментами існування світу, що до того ж втратили свою цінність унаслідок того, що висмикнуті із буття, висвітлені, вони відриваються від реального процесу й втрачають із ним інформаційний зв'язок. Розкриті наукою і класичною філософією суті існування, з погляду некласичної філософії - це окремі пазли з декількох величезних картин, або ж вирізані кадри з декількох багатосерійних фільмів. Вони не тільки не в змозі розкрити зміст *буття*, вони природно навіть не можуть на це претендувати; буття непізнане.

З моменту визнання факту непізнаності *буття* світу (кінець дев'ятнадцятого століття), філософія протиставила себе науці, чим ще більш підірвала визнання і вагу в науковому й навколонауковому середовищі. Філософію визнали не наукою, відповідно, на тлі науково-технічного прогресу, досягнень *наукового* знання, філософію, за мовчазною згодою багатьох, відсунули на задвірки процесу пізнання. У ХХ ст. модним та істинним був визнаний науковий спосіб пізнання світу, оскільки вважалося, що як такого *буття* світу немає, а є сукупність змістовно розкритої *суті* (процесів і явищ), яка і утворює картину світу.

Але до середини ХХ ст. у самій науці окреслилися якісні зміни: класичні наукові теорії замінили теорії не класичні, релятивістські. У надра самої науки прийшло розуміння того факту, згідно з яким некласичну філософію і відсунули на задвірки процесу пізнання: світ - це не сукупність дискретностей (*суті*), а дискретно-континуальне середовище (*буття*). Наука визнала, що розглядати світ як сукупність *суті* (дискретностей) неправильно.

Тобто до середини ХХ ст. наука підійшла до того, що у ХІХ ст. у працях А. Шопенгауера і С. К'єркегора філософія тяжіла - до ірраціонального розуміння світу, до розуміння світу, як *існування* (спрямованого і безперервного руху). Висновки некласичної філософії отримали обґрунтування в некласичних *наукових* теоріях, біля витоків яких стояли такі знакові фігури, як Макс Планк, Альберт Ейнштейн, Нільс Бор, Луї де Бройль, Ервін Шредінгер, Вернер Гейзенберг, Поль Дирак, Макс Борн та ін. Фізики позначили *буття* науковим терміном "дискретно-континуальне середовище", створивши для його опису дві теорії: теорію відносності і квантову механіку.

Таким чином, на початок ХХІ ст. філософія і наука прийшли до загального визнання факту *буття* світу. Але воно у розумінні філософії і науки принципово різне. Для науки буття світу залишилося *пізнаваним* через пізнання *суті* (дискретності або континуальності), а для філософії пізнання буття світу через пізнання *суті* принципово неможливе. У

філософії визнається факт пізнання суті, але сукупність змістовно розкритої суті, з погляду неklasичної філософії, неправильна. Суть, як фрагменти існування, тільки висвітлює аспекти існування, другорядні його характеристики. В цілому, в потоці, в "пориві", в русі, пізнати *буття* раціональними методами, інтелектом -неможливо . З погляду філософії, існування можна пізнати або інтуїцією, або, як мить, осяяння. У сучасній філософії визнається можливим пізнання буття тільки як осяяння, "просвітлення", у момент якого буття "трохи відкривається" у своїй цілісності, як потік, рух.

З цих установок, що принципово не зводяться, здійснюється наукове і філософське пізнання світу. Наука робить ставку на розкриття суті, через них прагнучи підійти до розкриття змісту буття. Філософія намагається за рахунок використання нових методів "осягнути" або охопити існування в цілому. З наукової точки зору, у міру розкриття суті існування, філософія займається даремною справою, оскільки неможливо осягнути неосяжне. З філософської точки зору науковий спосіб пізнання світу помилковий, оскільки систематизація змістовно розкритої суті приводить до спотвореного розуміння змісту існування.

Сучасна наука - це складна і багатообразна система окремих наукових дисциплін. Науковці налічують їх декілька тисяч, які можна об'єднати в дві сфери: фундаментальні та прикладні науки.

Мета фундаментальних наук - пізнання об'єктивних законів світу, як вони існують "самі по собі", безвідносно до інтересів і потреб людини. До фундаментальних наук відносяться: математичні, природничі (механіка, астрономія, астрофізика, фізика, хімічна фізика, фізична хімія, хімія, геохімія, геологія, географія, біохімія, біологія, антропологія і ін.), соціальні (історія, археологія, етнографія, економіка, статистика, демографія, науки про державу, право, історія мистецтва і ін.), гуманітарні науки (психологія і її галузі, логіка, лінгвістика, філологія та ін.). Фундаментальні науки тому і називаються фундаментальними, що своїми основоположними висновками, результатами, теоріями вони визначають зміст наукової картини світу.

Прикладні науки орієнтовані на вироблення способів застосування отриманих фундаментальною наукою знань об'єктивних законів світу для задоволення потреб і інтересів людей. До прикладних наук відносяться: кібернетика, технічні науки (прикладна механіка, технологія машин і механізмів, опір матеріалів, технічна фізика, хіміко-технологічні науки, металургія, гірська справа, електротехнічні науки, ядерна енергетика, космонавтика та ін.), сільськогосподарські науки (агрономічні, зоотехнічні); медичні науки; педагогіка і т. д. У прикладних науках фундаментального знання набуває практичне значення, використовується для розвитку продуктивних сил суспільства, вдосконалення наочної сфери людського буття, матеріальної культури.

Таким чином, філософія розглядає загальні процеси, тобто процес в процесі, а наука намагається опредметнити процес, зупинити його плинність, розкласти на фрагменти і розглянути, означити складові частини процесу.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення /В. П. Андрущенко // Вища освіта України. - 2003. - № 2. - С. 5-6.
2. Андрущенко В. П. Педагогічна освіта України: Болонські виклики і напрями модернізації (В. П. Андрущенко //Практична філософія. – 2004. – № 1.– С.124-128.
3. Андрущенко В. П. Про концептуальні засади філософії освіти України /В. П. Андрущенко, В. С. Лутай // Практична філософія. – 2004. – № 2. – С. 35-43.
4. Гершунский Б. С. Философия образования / Б. С. Гершунский. – М.: Флинта, 1998.–425 с.
5. Гершунский Б.С. Готово ли современное образование ответить на вызовы XXI века? /Б.С . Гершунский//Педагогика. – 2001. – № 10. – С.3-13.
6. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті: монографія / С.Ф.Клепко. – Полтава: ПОППО, 2006. – 328 с.

7. Корсак К. Формування філософії нанотехнології і освіта України / К. Корсак // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С.126-134.
8. Корсак К. Теоретико-методологічні проблеми забезпечення якості природничої та інженерної освіти / Костянтин Корсак, Галина Козлакова // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С.29-33.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації /В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
10. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ ст. / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 9- 17
11. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

Заняття 5. Становлення і розвиток сучасного університету

Програмно-цільовий блок

1. Зародження і трансформація ідеї університету.
2. Універсалізація діяльності сучасного університету.
3. Дослідницький університет та пріоритети його діяльності.
4. Особливості розвитку університетської освіти в Україні.

Блок самостійної роботи

1. Розробити словник термінів.
  - *Університет;*
  - *Інтелект;*
  - *Інформація;*
  - *Принципи організації університетської освіти;*
  - *Дослідницький університет.*
2. Розробити портфоліо до заняття: **«Особливості розвитку сучасної університетської освіти»**
  - ✓ Місія сучасного університету в розвитку країни
  - ✓ Університет як ідея єдності науки та освіти
  - ✓ Проблеми та протиріччя сучасного розвитку університетської освіти
  - ✓ Порівняльний аналіз моделей університетської освіти
  - ✓ В. Гумбольдта і Дж. Ньюмена.
  - ✓ Розвиток ідеї університету Ортегою-і-Гассетом
  - ✓ К. Ясперс про університетську освіту.
3. Підготуватися до круглого столу: Порівняльний аналіз моделей сучасної університетської освіти.

Інформаційно-довідковий блок

У ХХІ ст. освіта, як один з найважливіших соціальних інститутів, що визначає напрями соціального розвитку держави, стає також основним фактором формування майбутнього людства. Сучасна освіта як в Україні, так і в інших країнах повинна мати інноваційні цілі, які б відповідали вимогам сьогодення. Її сутність повинна полягати не в передачі комплексу окремих моральних та етичних переконань, від яких залежить життя певної людини, а в цілісній формі соціальної організації в контексті державотворення.

Ідея університету розкривається у самій назві Unieversitas, що в перекладі з латини перекладається як сукупність. Аналіз розвитку системи вищої освіти демонструє, що під поняттям "університет" ("сукупність") розуміли різний зміст. По-перше, в організаційному аспекті університетом стали називати результат об'єднання різних типів вищих навчальних закладів. Типовим прикладом може слугувати Паризький університет, який виник як об'єднання богословської школи Сорбонни з медичною і юридичною школами. По-друге, і дуже важливо, що основна місія університету полягає у залученні молодшої людини до сукупності усіх видів знання. Історія науки свідчить, що університети намагалися

сформувані універсальні світоглядні позиції для розуміння життя, світу, космосу, людини, дати універсальну освіту випускникам, котрі після завершення навчання в *Aima mater*, вливалися до еліти суспільства.

Виокремлюють ще один аспект "сукупності", який відноситься до принципів організації університетської освіти. У першу чергу до них належать принципи, котрі забезпечують неперервність наукової творчості: викладання новітніх наукових знань і методів пізнання та залучення студентів до науково-дослідної діяльності. Тому головне завдання університету полягає у тому, щоб розбудити у юнацтва потяг до вогнику науки, допомогти випускникові переносити наукові ідеї в конкретні галузі знань та суспільної практики. Відповідно вимог різнобічності, повноти і універсальності університетських знань перед українською вищою школою постає чітко окреслене завдання: "Формування змісту навчання з дисциплін змістових частин галузевих стандартів вищої освіти має розглядатися відповідно до детального опису визначень і належних знань, навичок і відносин у кожній з восьми галузей, а саме: комунікація рідною мовою; комунікація іноземною мовою; математична грамотність і основні компетентності в науці й техніці; інформаційно-комунікаційна компетентність; "вчись вчитися"; міжособистісні і громадянські компетентності; підприємництво; загальна культура".

Невисокий рівень саморегуляції діяльності студентів і мотивації до оволодіння основами майбутньої професійної діяльності, слабкий розвиток їх пізнавальних потреб, індивідуального творчого потенціалу є підтвердженням того, що людина і її особистість ще не поставлені в центр системи вищої освіти.

Аналіз протиріч сучасної вищої освіти дозволяє розкрити деякі закономірності її сучасного стану і шляхів подальшого розвитку.

До числа методологічних протиріч можна віднести:

- протиріччя між збільшеними соціально-психологічними, педагогічними і методичними вимогами до створення цілісної системи підготовки кадрів високого професійного профілю і недостатньою методологічною розробленістю цієї проблеми;
- протиріччя між масово-репродуктивною підготовкою фахівців у вузі й індивідуально-творчому характері їх діяльності;
- протиріччя між цілями і задачами, що стають перед вузами в справі підготовки висококваліфікованих фахівців і суб'єктивно визначеним обсягом навчального години на вивчення дисциплін загальнотеоретичного, спеціального і професійно-практичного циклів.

До числа протиріч соціально-економічного характеру належать:

- протиріччя між динамічними потребами суспільства в підготовці висококваліфікованих фахівців і станом (можливостями) вищої освіти, повільним зростом матеріально-технічної бази вузів;
- протиріччя між існуючим авторитарним, адміністративно-командним стилем управління вищою освітою і тенденціями сучасної освіти до автономії і самоврядування;
- протиріччя між необхідністю і можливостями підготовки професійно-компетентних кадрів за новими спеціальностями і спеціалізаціями;
- протиріччя між вимогами до особистості і діяльності фахівця і фактичним рівнем готовності вузів до виконання соціально і професійно обумовлених функцій.

До змістовно-процесуальних протиріч належать:

- протиріччя між безупинно збільшуваним обсягом навчального матеріалу, необхідного для підготовки фахівців-викладачів, і годинами, відведеними на підготовку фахівця, а також різними можливостями студентів;
- протиріччя між необхідністю інтеграції всіх предметів відносно кінцевих цілей вузівського навчання і диференціацією їх викладання;

- протиріччя між абстрактністю викладання окремих фундаментальних і спеціальних навчальних предметів і конкретністю задач професійно-педагогічної діяльності фахівця, у вирішенні яких йому необхідно враховувати дані різних дисциплін;
- протиріччя між теоретичними формами викладу навчального матеріалу і предметно-практичним характером діяльності майбутнього фахівця;
- протиріччя між рівнем підготовки фахівців і реальних вимог сучасного виробництва і соціальної системи, що веде до незатребуваності чи знань до необхідності їхнього поповнення;
- протиріччя між сформованою технологічною структурою педагогічного процесу у вузі, орієнтованої на засвоєння теоретичної інформації, і потребою суспільства в педагогові, що володіє творчою активністю, самостійністю, проблемним стилем мислення.

Сучасна концепція вищих професійних закладів повинна бути створена з урахуванням історичних уроків розвитку вітчизняної системи і закордонного досвіду професійної підготовки фахівців, на основі результатів творчих пошуків педагогічних колективів і окремих вчених України.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ “Атлант ЮЕмСі”, 2005. – 498 с.
2. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю: 2-ге вид. допов. – К.: Знання України, 2008. – 819 с.
3. Волинка В. І., Гусєв В. І., Мозгова Н. Г. та ін.. Історія філософії у її зв'язку з освітою: Підручник / За ред. Г. І. Волинка. – К.: Каравела, 2006. – 480 с.
4. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) – М.: Изд-во “Совершенство”, 1998. – 608 с.
5. Закон України “Про вищу освіту” // Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – С. 168-221.
6. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
7. Лутай В. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник. – К.: Центр “Магістр – S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.

Заняття 6. Освіта і культура

Програмно-цільовий блок

1. Феномени освіти і культури.
2. Національна і глобальна освіта: відчуженість, взаємодія, інтеграція. Освіта як відкрита система: виклики і перспективи.
3. Суперечності глобального освітнього простору.
4. Освіта і духовне народження людини.
5. Освіта і сталий людський розвиток

Блок самостійної роботи

1. Розробити словник термінів.
  - *Культура;*
  - *Глобалізація;*
  - *Глобальна освіта;*

- *Поняття духовності;*
  - *Цінності освіти;*
  - Підготуватися до дискусії: зв'язок між культурою і освітою.
  - Обговорити наступні питання.
- ✓ К.Д. Ушинський виходить з положення, що «якщо ми хочемо виховати людину в усіх відношеннях, ми повинні її знати в усіх відношеннях». Прокоментуйте даний положення.
  - ✓ Назвіть і проаналізуйте особистісно-освітні цінності, які виступають як соціально-психологічні конструкції, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали та інші світоглядні характеристики суб'єктів освіти.
  - ✓ Вагомою складовою оволодіння загальнолюдською культурою, за Песталоцці, є засвоєння знань про працю і вміння поєднувати ці знання з продуктивною діяльністю. Чи згодні Ви з думкою Песталоцці?
  - ✓ Чому активність є значущою умовою для саморозвитку творчої індивідуальності та розкриття духовного потенціалу особистості в системі освіти?
4. Поміркувати над питаннями:
- Які, окрім духовності, інтегруючі сили об'єднують індивідуальності в суспільство?
  - Ціннісно-нормативна специфіка української культури.
  - Загальні риси і відмінності духовного розвитку російського та українського народів.
  - "Золоте правило моралі" та його актуальність у сучасному способі життя.

Інформаційно-довідковий блок

Основною цінністю (ще не усвідомленої як мету) освітніх систем, що склалися в ранні часи було збереження *культури*; завдання її розвитку (перетворення традиції) і, відповідно, розвитку особистості в освіті не усвідомлювалася і не відчувалася. Школи були не надто перебірливі в засобах, які застосовувалися, щоб учні освоїли письмову мову і запам'ятали тексти, що підлягають неодмінній збереженню. Шумерська, єгипетська, спартанська і багато інші школи мали просту і вельми жорстку ієрархічну структуру: на чолі стояв директор, головний учитель (в Шумері - «батько школи»); майже такий же високий статус мала людина, якого в Шумері називали «володіє хлистом». Його обов'язком було підтримувати сувору дисципліну, і з самого титулу видно, якими методами це здійснювалося. Суворі регламентація охоплювала всі сторони освітньої взаємодії.

Поява альтернативних освітніх систем стимулювала прихильників старої традиції усвідомити свої найважливіші цінності. Мова зовсім не йде про якихось темних силах, обскурантами від освіти: просто консерватори цілком виразно вважають, що не справа школи очолювати перетворюючі рухи; на їхнє глибоке переконання, школа повинна відстоювати ясні, певні і, головне, стабільні цінності. «Все життя школи повинна бути прикладом і ідеалом співробітництва, бадьорості, вірності обов'язку і істині, мужності і завзятості перед обличчям розчарування, наполегливих зусиль з вирішення нагальних завдань і прагнення зробити все якнайкраще, лояльності по відношенню до друзів, сім'ї і тим, за кого людина несе відповідальність, готовності не ховатися перед лицем фактів, ясного і чесного роздуми. Хоча все це - не загальні цінності, можна з упевненістю передбачити, що вони будуть зберігати своє значення і тисячу років потому, як зберігали його в минулому» (Вільям Беглі).

Мета освіти, як вважають консерватори, в пристосуванні чи не до життя, а до норм, неминущим стандартам, вічних істин. Це відбувається в процесі вивчення цілком

традиційних дисциплін : літератури, історії, предметів природничо -наукового циклу. Дисципліну в широкому сенсі цього слова вони глибоко шанують, розуміючи під нею не твердий примус, що не безглузду прихильність рутині, але впорядкованість мислення, пошуки мети і зв'язності життя. Загальна освіта, вважають вони, з необхідністю традиційно, воно спрямоване на збереження цивілізації. Це велика, свята по суті завдання - зберігати і поширювати сукупність відомих істин, зберігати зв'язок і суть людського існування, яка називається культурою.

XXI століття - це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всієї нації набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни, інтеграції і глобалізації соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі. Перспективи розвитку української держави вимагають глибокого оновлення системи освіти. Освіта XXI століття - це освіта для людини. Її стрижень - розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити і опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язування проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Головна тенденція світового простору – перехід до якісної освіти – потребує нових орієнтирів розвитку національної освіти, а саме:

- розуміння освіти як цінної системи;
- формування нового мислення (відкритості, креативності, гнучкості, рефлексивності тощо);
- гуманізації освіти (змісту, форм, методів, взаємин тощо).

Духовні виклики - проблема духовності, моралі й моральності особистості стоїть сьогодні як ніколи гостро. Без перебільшення можна стверджувати, що у добу атомної енергетики, ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї, можливості передачі будь-якої інформації через мережу Інтернет, доля людства, його майбутнє залежить від порядності, доброти та відповідальності кожної окремої людини.

Постає проблема узгодження національних і загальнолюдських цінностей у педагогічній свідомості і практиці. При вирішенні цієї проблеми постають два надзвичайно складні завдання – уникнути нігілізму у сприйнятті національних світоглядних цінностей і, водночас, націоналістичного провінціалізму, ксенофобії, нетолерантності до світоглядних цінностей інших культур.

У світлі цих завдань стає зрозумілим, що патріотичне виховання в сучасних умовах має бути не насадженням “квасного патріотизму”, некритичним відтворенням національно-культурних традицій, які зокрема склалися і в системі вітчизняної освіти, а їх критичне переосмислення з врахуванням вимог часу, формування адекватного ставлення до традицій.

Тенденції аксіологізації вітчизняної філософії освіти підсилюються також і тим и кардинальними цінісно-світоглядними трансформаціями, що відбулися в українському суспільстві за період незалежності.

Руйнація системи світоглядних цінностей радянських часів, з одного боку, призвела до стану аномійної дезорієнтованості суспільства, коли його цінності і норми стали нестійкими і суперечливими, коли загострюється дисбаланс між культурними цінностями і нормами суспільства, з іншого – до певного “залишкового” збереження елементів цієї системи у педагогічній практиці.

Останнє дається взнаки як на рівні педагогічної свідомості, яка, якщо не на теоретичному, то на буденному рівні, відчуває інерцію впливу світог

лядних цінностей радянської педагогіки, так і на рівні педагогічної діяльності, в якій ще значною мірою застосовуються попередні дидактичні і методичні форми організації навчально-виховного процесу.

Два десятиліття тому з'явилася концепція глобальної освіти, суть якої полягає в таких педагогічних завданнях:

- сформулювати в учнів розвинене критичне мислення, сприяти виробленню власних поглядів і поваги до позицій інших людей;
- прищепити їм навички ефективного спілкування, які дають можливість вступати в контакт з усіма людьми незалежно від їхніх особистісних характеристик і уникати конфліктних ситуацій;
- збудити інтерес і повагу до культурних надбань усіх народів, прагнення зрозуміти найважливіші, специфічні й загальні характеристики цих культур;
- розширити можливості для вивчення в школах іноземних мов та культур країн;
- сприяти утворенню нового гуманістичного бачення світу в усій його різноманітності та єдності, нового способу діяльності, завдання якого — зберегти хитку рівновагу в системах "Людина — Природа", "Людина — Суспільство", "Людина — Людина";
- виробити вміння творчо працювати, розв'язувати різноманітні проблеми, прогнозувати ситуації;
- сформулювати бачення самого себе у взаємозалежності з іншими, розуміння необхідності враховувати потреби, пріоритети та цінності індивідів, груп людей, націй.

Зважаючи на ці завдання, можна визначити і головні складові змісту глобальної освіти:

1. Загальнолюдські цінності та культури різних країн.
2. Глобальні системи (економічні, політичні, екологічні тощо).
3. Глобальні проблеми (права людини, збереження миру, охорона довкілля тощо).
4. Світова історія (походження та історичний розвиток різних культур і цінностей, контакти і взаємовплив культур, народів, еволюція глобальних систем – передісторія нинішніх глобальних проблем).

Характер вивчення цих питань потребує спільних роздумів, одночасного занурення в різні науки, правильної оцінки потенційних можливостей учнів. Тут неможливе застосування традиційних форм організації навчального процесу. А тому кожен учитель має розв'язувати педагогічні проблеми, які потребують якісно іншої підготовки, нової кваліфікації.

Базові принципи філософії глобальної освіти в Європі почали стверджуватися після Другої світової війни. Так, у тоталітарній Німеччині перебудова індивідуальної свідомості відбувалася за допомогою освітньої політики "подолання минулого", яка проводилася з німецькою педантичністю два десятиліття (50—60-і роки). Головним орієнтиром цієї політики було повернення Німеччини у світову Культуру, визнання ідеологічної та політичної неспроможності націонал-соціалізму. Причому широке звернення до світового культурного багатства стало і найнадійнішим способом маніфестації національної самобутності.

Перед Україною також постала потреба проведення політики подолання минулого у всіх сферах життя і, зокрема, у сфері освіти. Наша система освіти, потрапивши на сім десятиліть у провалля комуністичного режиму, втратила час, застрягла в минулому. Але шукаємо спосіб наздогнати час, надолужити втрачене. Для цього необхідно якомога швидше інтегруватись у світове освітнє співтовариство, що дасть можливість поглянути на самих себе чужими очима, приєднатися до спільного пошуку шляхів побудови нової освіти.

Рекомендована література

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский - М.: Изд-во "Совершенство", 1998. - С. 552.
2. Гроф С. Духовный кризис. Статьи и исследования / С. Гроф ; [пер. с англ.]. - М.: МТМ, 1995. - С. 163.
3. Гулыга А. В. Эстетика в свете аксиологии. Пятьдесят лет на Волхонке / А. В. Гулыга - СПб.: Алетейя, 2000. - С. 60-62. -(Научное издание).
4. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий - М.: Наука, 2002. - 456 с.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский [сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик]. - М.: Политиздат, 1985. - 270 с. - (5-е изд.).
6. Марков А. П. Отечественная культура как предмет культурологи / А. П. Марков - СПб., 1996.- С. 146.
7. Холодный В. И. Идея соборности и славянофильство. Проблема соборной феноменологии / В. И. Холодный - М.: Издательство "Коффи", 1994. - 115 с.
8. Черепанова С. А. Людина культури у творчому синтезі філософії освіти та мистецтва: перспективи XXI століття / С. А. Черепанова // Гуманітарні науки. - К., 2001. - С.: 34-52.
9. Черепанова С. А. Філософія родознавства / С. А. Черепанова - Київ: Т-во "Знання", КОО, 2008. - 460 с. - (Навчальний посібник).

Заняття 7. Основні суперечності та проблеми розвитку сучасної освіти

Програмно-цільовий блок

1. Освіта і сталий людський розвиток.
2. Характерні властивості сучасної освіти.
3. Концепція безперервної освіти.
4. Формування системи освіти індустріального суспільства.
5. Формування освітньої парадигми інформаційного суспільства.
6. Основні суперечності сучасної освіти.
7. Освітні стандарти і парадигма особистісно-орієнтованої освіти.

Блок самостійної роботи

1. Розробити словник термінів.
  - *Освіченість;*
  - *Канони освіченості;*
  - *Безперервна освіта;*
  - *Освітня парадигма;*
  - *Суперечності сучасної освіти;*
  - *Криза в освіті;*
  - *Освітні стандарти;*
  - *Глобалізація в освіті;*
  - *Індустріальне суспільство;*
  - *Інформаційне суспільство;*
  - *Принципи розвитку сучасної освіти: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, диверсифікація, стандартизація, багатоваріантність, багаторівневість, фундаменталізація, комп'ютеризація, інформатизація, індивідуалізація, безперервність.*
2. Підготуватися до дискусії: порівняння освітніх парадигм індустріального та інформаційного суспільства.
3. Проаналізувати зміну канонів освіченості в історії культури.
4. Охарактеризувати Концепцію безперервної освіти.
5. Проаналізувати основні суперечності сучасної освіти.

Інформаційно-довідковий блок

Повноцінне інтелектуальний, соціальний і моральний розвиток людини - це результат реалізації всіх функцій освітнього процесу в їх єдності.

Сучасна освіта розвивається в різних напрямках і характеризується наступними **властивостями**: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, диверсифікація, стандартизація, багатоваріантність, багаторівневність, фундаменталізація, комп'ютеризація, інформатизація, індивідуалізація, безперервність.

Гуманізація освіти – це орієнтація освітньої системи і всього освітнього процесу на розвиток і становлення відносин взаємної поваги учнів і педагогів, заснованого на повазі прав кожної людини; на збереження і зміцнення їхнього здоров'я, почуття власної гідності і розвитку особистісного потенціалу. Саме таку освіту гарантує учням право вибору індивідуального шляху розвитку.

Гуманітаризація – це орієнтація на засвоєння змісту освіти незалежно від його рівня і типу, що дозволяє з готовністю вирішувати головні соціальні проблеми на благо і в ім'я людини; вільно спілкуватися з людьми різних національностей і народів, будь-яких професій і спеціальностей; добре знати рідну мову, історію і культуру; вільно володіти іноземними мовами; бути економічно та юридично грамотним людиною.

Диференціація – це орієнтація освітніх установ на досягнення учнів чи студентів при обліку, задоволенні та розвитку інтересів, нахилів та здібностей всіх учасників освітнього процесу. Диференціація може втілюватися на практиці різними способами, наприклад, через угруповання учнів за ознакою їх успішності; поділ навчальних дисциплін на обов'язкові та за вибором; поділ навчальних закладів на елітні, масові і призначені для учнів із затримками або відхиленнями у розвитку; складання індивідуальних планів та освітніх маршрутів для окремих учнів або студентів у відповідності з інтересами і професійною орієнтацією і т.д.

Диверсифікація – це широке різноманіття навчальних закладів, освітніх програм та органів управління.

Стандартизація – це орієнтація освітньої системи на реалізацію перш за все державного освітнього стандарту - набору обов'язкових навчальних дисциплін у чітко визначеному обсязі годин.

Багатоваріантність означає створення в освітній системі умов вибору і надання кожному суб'єкту шансу до успіху, стимулювання учнів чи студентів до самостійного вибору і прийняття відповідального рішення, забезпечення розвитку альтернативного і самостійного мислення. На практиці багатоваріантність проявляється через можливість вибирати темп навчання, досягати різного рівня освіченості, вибирати тип освітнього закладу, а також диференціацію умов навчання в залежності від індивідуальних особливостей учнів або студентів (у класі, групі, індивідуально, за допомогою комп'ютера і т.д.) та ін.

Багаторівневність - це організація багатоетапного освітнього процесу, що забезпечує можливість досягнення на кожному етапі освіти того рівня освіченості, який відповідає можливостям та інтересам людини. Кожен рівень - це період, який має свої цілі, терміни навчання і свої характерні особливості. Момент завершення навчання на кожному етапі є якісною завершеною освітою. Наприклад, багаторівнева система вищої освіти орієнтована на три рівні: перший рівень – загальну вищу освіту (2 роки), другий рівень - базова вища освіта - бакалаврат (2 роки загальної освіти + 2 роки), третій рівень - повна вища освіта - магістратура (4 року бакалаврату +2 роки магістратури).

Фундаменталізація – посилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки молоді людини до сучасної життєдіяльності. Особливе значення надається тут глибокого і системного освоєння науково-теоретичних знань з усіх дисциплін навчального плану освітньої системи, будь то школа чи ВНЗ.

Інформатизація освіти пов'язана з широким і все більш масовим використанням

обчислювальної техніки та інформаційних технологій в процесі навчання людини. Інформатизація освіти набула найбільшого поширення в усьому світі саме в останнє десятиліття – у зв'язку з доступністю для системи освіти і відносною простотою у використанні різних видів сучасної відео-, аудіотехніки та комп'ютерів.

Індивідуалізація - це облік і розвиток індивідуальних особливостей учнів і студентів у всіх формах взаємодії з ними в процесі навчання і виховання.

Безперервність означає не освіта, здобута раз і назавжди, на все життя, а процес постійного освіти-самоосвіти людини протягом всієї життєдіяльності в зв'язку зі швидко мінливими умовами життя в сучасному суспільстві.

Освітній процес має діалектичний характер. Тому розвиток освітнього процесу можливо як через розв'язання суперечностей, так і еволюційним шляхом – через вдосконалення склалася освітньої системи. В якості головного протиріччя освітнього процесу виступає протиріччя між соціальною вимогою до освіченості людини та її рівнем освіти, якістю та типом освіти.

Підстави для розвитку освіти – це нові концепції та моделі освіти на рівні держави або конкретного регіону та окремих освітніх установ; нові державні освітні стандарти; нормативно-правові документи; нові джерела, механізми та форми фінансування; нові системи підготовки та перепідготовки фахівців для освітньої сфери.

Розвиток освіти може бути предметом особливих діяльностей, а саме:

- проектування і моделювання нових освітніх установ;
- програмування управлінських дій у сфері освіти;
- прогнозування культурно-історичних і соціальних наслідків нових освітніх реформ та інновацій в сфері освіти.

Освіта - процес, керований з боку держави, суспільства, адміністрації та педагогів конкретної освітньої системи, а також частково і з боку батьків учнів. Однак форми і способи керування в них різні.

У процесі отримання освіти того чи іншого типу людина може досягати певного рівня і якості. Говорячи про рівень освіти, виділяють рівні початкової, середньої, неповної вищої та вищої освіти. Кожен рівень підтверджується державним документом - свідоцтвом про закінчення початкової або середньої школи, довідкою про прослухані курси у вищому навчальному закладі чи дипломом про вищу освіту.

Початкову освіту представляє фундамент, на якому засновані всі наступні рівні освіти сучасної людини.

Початковий рівень вищої освіти в Україні, як і в багатьох інших країнах світу, можна отримати в спеціалізованому коледжі. Повна вища освіта людина отримує тільки після успішного закінчення вузу. За законом "Про освіту" до вищих навчальних закладів України відносять інститут, академію та університет.

Поряд з цим в Україну після закінчення вузу можливе продовження освіти, одержуваного в магістратурі, аспірантурі та докторантурі. Відповідно, при успішному захисті магістерської, кандидатської та докторської дисертації фахівець, як при навчанні, так і при самонавчанні і самостійної науково-дослідній роботі, отримує диплом магістра, кандидата або доктора наук з конкретної спеціальності, відомої з класифікатора спеціальностей в Україну.

В оцінці *рівня освіченості* школяра виділяють рівень елементарної грамотності, функціональної грамотності, предметної та методологічної компетентності. При вивченні рівня освіченості майбутнього фахівця з вищою освітою у студента вузу оцінюється рівень освіти в сфері гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, природничо-наукових дисциплін, блоку дисциплін загальнопрофесійного напрямку і професійної спеціалізації. У рамках багаторівневої системи навчання у вузі виділяють рівень загальної освіти, рівень бакалавра і магістратури.

Освічена людина – це не тільки знає та вміє людина в основних сферах життєдіяльності, з високим рівнем розвинених здібностей, але й людина, у якого

сформовано світогляд і моральні принципи, а поняття і почуття отримали благородне й високе напрямом. Тобто є освіченість передбачає і вихованість людини. Ще Н.Г. Чернишевський виділяв такі якості освіченої людини, як великі знання звичку мислити і шляхетність почуттів. Однак поняття "освічена людина" - культурно-історичне, тому що в різні епохи і в різних цивілізаціях в нього вкладали конкретний зміст. У сучасних умовах інтенсивного процесу комунікації між усіма країнами та інтеграції світового освітнього простору формується єдине розуміння освіченої людини для всіх країн і континентів.

Індустріальне суспільство – це єдине суспільство, саме існування якого засноване на тривкому і безперервному зростанні, на безупинному і очікуваному вдосконаленні.

Річ у тім, що індустріальне суспільство стимулювало масову підготовку високоосвічених людей, які й здійснили його науково-технічну модернізацію. Воно задавало стандарти, які визначали типові риси освіченої людини: інтелектуальність, професіоналізм і компетентність. Класична система освіти здійснювала насамперед інтелектуально-фахову селекцію індивідів, формуючи професійні страти та їхню кваліфікаційну структуру. На жаль, у нашій державі інтелектуальний потенціал не знаходить належного застосування, що призводить до його деформування, деградації і навіть руйнування.

Згадаємо ще раз загальні базові риси індустріального суспільства. Суцільна грамотність і високий рівень арифметичних, технічних і загальних умінь є необхідними передумовами його функціонування. Члени цього суспільства мають бути мобільними, готовими до того, щоб перейти від одного виду діяльності до іншого, повинні мати базову загальну освіту, яка уможлиблює користування інструкціями і наборами правил у рамках нового виду діяльності чи професії. В процесі роботи вони мають постійно спілкуватися з великою кількістю інших людей, з якими їх раніше ніщо не пов'язувало, — це спілкування має бути зрозумілим і не потребувати знання контексту. Вони також повинні вміти спілкуватися за допомогою письмових, позаконтекстуальних неперсоніфікованих стандартних послань. Відповідно, це спілкування має спиратися на стандартизовану, спільну для всіх мову і правопис. Освітня система, яка гарантує таке соціальне досягнення, стає всеохоплюючою і вкрай необхідною, але водночас вона втрачає монополію на доступ до світу письма: її клієнтура збігається з усім суспільством, а можливість заміни індивідів усередині освітньої машини стає такою самою, як і в інших сегментах суспільства, і навіть легшою. Очевидно, окремі видатні викладачі й дослідники можуть бути неповторними і незамінними, але середнього професора або вчителя дуже легко, іноді цілком безболісно можна замінити людиною не викладацької професії.

Що все це означає для суспільства та його членів? Можливість отримати роботу, гідність, почуття захищеності й самоповага особистості – усе це для більшості людей зазвичай пов'язане з їхньою освітою; кордони культури, в межах якої вони здобули освіту, є також кордонами того світу, в межах якого вони можуть дихати як фахівці та соціальні істоти. Освіта людини є її найціннішою інвестицією, зрештою, саме вона визначає ідентичність.

Елвін Тоффлер (англ. Alvin Toffler) – американський письменник соціолог та футуролог, один з авторів «Інформаційної цивілізації».

В його основних роботах викладено тезис про те, що людство переходить до нової технологічної революції, тобто на зміну першої хвилі аграрної цивілізації і другої (індустріальної цивілізації) приходять нова, яка веде до створення надіндустріальної **інформаційної цивілізації**. Тоффлер попереджує про нові складнощі, соціальні конфлікти і глобальні проблеми, з якими зіткнеться людство на переході між XX і XXI століттями.

У своїх роботах Тоффлер констатує наявність кризових явищ в індустріальній системі, які пов'язано з тим, що індустріальний світ вступає в нову стадію історичного розвитку, стадію технотронної цивілізації, котра вже не піддається законам індустріалізму. Просування до «нового суспільства» відбувається в процесі розвитку суперіндустріальної цивілізації.

Прогнозуючи майбутнє, Е. Тоффлер розробив кілька моделей. Так, у праці «Третя хвиля. Від індустріального суспільства до гуманнішої цивілізації» (1980) крах індустріалізму він пов'язує з послідовною зміною «хвиль перемін»: аграрна хвиля цивілізації, індустріальна хвиля цивілізації, хвиля комп'ютерів, комунікацій та утвердження суперіндустріалізму.

Аналогічні ідеї розвиває Е. Тоффлер і в праці «Передбачення та передумови» (1983), хоча тут особливу увагу він звертає на формування різних структур *інформаційного суспільства*. У праці «Метаморфози влади» (1990) Е. Тоффлер майбутнє пов'язує із побудовою цілісної гуманної цивілізації, перехід до якої відбудеться шляхом революції влади, яку він називає однією із найважливіших революцій, вона є рушійною силою багатьох змін. Основним фактором «революції влади» є знання.

В книзі «Третя хвиля» Тоффлер описує три типи суспільства, використовуючи алегорію хвилі. Кожен новий тип суспільства наче хвиля виштовхує попередній на узбіччя історії.

Перша хвиля – це суспільство після аграрної революції, що прийшло на зміну первісним мисливцям-збирачам.

Основними рисами суспільства другої хвилі є: нуклеарна сім'я; система освіти, створена на зразок промислового виробництва; і корпорації.

Таке суспільство є індустріальним і базується на масовому виробництві, масовому розповсюдженні, масовому споживанні, масовій освіті, засобах масової інформації, масовому відпочинку, масовому дозвіллі і зброї масового знищення. Якщо поєднати ці речі з стандартизацією, централізацією, концентрацією і синхронізацією, отримаємо стиль організації, яку називаємо бюрократією.

Третя хвиля – це постіндустріальне суспільство, риси якого можна спостерігати у розвинутих країнах, починаючи з середини 50-х рр. ХХ ст. Для характеристики цього суспільства Тоффлер підбирає багато слів, а також терміни придумані іншими людьми. Наприклад – інформаційне суспільство, що передбачає демасифікацію, різноманітність, виробництво продукції базованої на знаннях, і прискорення змін.

В цьому постіндустріальному суспільстві існує різноманітність стилів життя (субкультури); адгократії (гнучкі, поліморфні об'єднання), що швидко пристосовуються до змін. Інформація може замістити собою більшість матеріальних ресурсів, і стає основним матеріалом для працівників (когнітаріїв замість пролетаріїв).

Основні загально цивілізаційні тенденції, які зародилися в останні десятиліття і впливають на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства:

Перша: тенденція до глобалізації громадського розвитку, яка характеризується зближенням націй, народів, держав, кроками до створення загального економічного поля й інформаційного простору; усе більш тісним зближенням характеру громадських стосунків у різних країнах світу, залежністю значною мірою прогресу кожної країни від здатності спілкуватися зі світом.

Надзвичайно загострюється конкуренція між державами, у вир якої потрапляють, окрім економічної, й інші сфери, і це надає процесу глобальні масштаби. Окрім того, змінюється сутність держави, яка вимушена передавати частину традиційних функцій об'єднанню держав континентального характеру наприклад, Європейському Союзу або ООН.

Друга тенденція – придбання людством здатності до самознищення. Історію людства можна розглядати в контексті появи все нових можливостей для знищення людини: від окремих осіб до мільйонів, що в найбільших масштабах було продемонстровано під час Другої світової війни. До появи ядерної зброї і глобальних екологічних проблем людство не було здатне до самознищення. З появою такої здібності людство перейшло рубікон.

Третя загальносвітова тенденція – це перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, які, на відміну від індустріального виробництва, значною мірою ґрунтуються не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва і визначаються рівнем людського розвитку, станом наукового потенціалу

нації.

Суспільство стає усе більш людиноцентристським. Індивідуальний розвиток людини, індивіда в таких умовах стає, з одного боку, основним показником прогресу, з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Ось чому найбільш пріоритетними сферами в XXI столітті стають наука – як сфера, яка робить нові знання, і освіта – як сфера, яка олюднює знання і, передусім, забезпечує індивідуальний розвиток людини, її соціалізацію. І тільки та країна, яка в змозі забезпечити пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовій спільноті, бути конкурентоздатною.

У XXI столітті освіта опинилася перед низкою історичних викликів.

Перший. Необхідність забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь. Також слід відшукати раціональні схеми співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоїти.

Другий. Забезпечити оптимальний баланс між локальним і глобальним з тим, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатна жити і діяти у цьому світі, нести частку відповідальності за нього, бути, по суті, не лише громадянином країни, але і громадянином світу.

Третій. Сформувані на загальнолюдському й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, забезпечити право кожного стати і залишатися самим собою відповідно до своїх природних здібностей, що і зможе забезпечити високий демократизм суспільства.

Четвертий. Виробити у людини здатність до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення стосунків у глобалізованому, інформаційному суспільстві, збільшеної комунікативності життя і інформаційної насиченості середовища життєдіяльності, які постійно зростають.

П'ятий. Мінімізація асиметрії між матеріальністю і духовністю, культивування у кожної особи піднесеної думки і духу відповідно до національних традицій і переконань, формування конструктивізму як основи життєвої позиції, утвердження культури, толерантності.

Ці та інші вимоги до освіти обумовлюють необхідність перегляду низки звичних характеристик, зміцнених норм освітньої діяльності, що сформувалися впродовж десятиліть і століть. Такий перегляд слід реалізувати в процесі модернізації освіти відповідно до Національної доктрини розвитку освіти

Перш за все, вимагає зміни власне, *зміст навчання*. Слід чітко визначити фундаментальні знання в різних сферах вивчення людини і світу, відокремити їх від надмірної інформаційної складової, яка повинна виконувати роль ілюстративного супроводу пізнавального процесу. З урахуванням людиноцентристських тенденцій впливає, не зменшуючи можливості пізнання природи і світу, надати більше можливостей для пізнання людини, її психофізіологічних і життєдіяльних особливостей, для індивідуального самопізнання.

Вимагає корекції *спрямованість навчального процесу*. Як правило він зводиться до засвоєння учнем певної суми знань і відтворенню їх під час контролю. Сучасний, а тим більше майбутній динамізм розвитку знань, інформації, технологій означає, що навчити людину в школі або навіть в найкращому університеті на все життя неможливо. Рано чи пізно вона втратить конкурентоспроможність, стане функціонально недієздатною. Виникає потреба формування в учня розуміння необхідності і розвиток відповідного уміння вчитися протягом життя. Саме це і стає найважливішим завданням навчального процесу разом із засвоєнням певних базових знань.

В інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою. Відповідно це вимагає від суспільства в цілому, а також від кожної людини вміння застосовувати все більш нові і нові знання, набуті впродовж життя, у власній практичній діяльності. Тобто учень або студент у навчальному і виховному процесі повинен здобути

важливі компетенції шляхом застосування знань. Для цього потрібний перехід від кваліфікації до компетенції, яка дозволяє знаходити вихід з будь-яких професійних і життєвих ситуацій, робить можливою діяльність освіченої особи незалежно від локального або глобального контексту ринку праці. Така людина, що опанувала технологію ухвалення рішень, наділена свободою вибору, буде здатна адаптуватися в умовах постійних змін.

Завдання *утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи*, яка була б націлена на реалізацію принципу дитиноцентризму в навчально-виховному процесі як відображення людиноцентристської тенденції в розвитку сучасного світу.

Освіта повинна готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі різноманітних зв'язків, – від контактів з найближчим оточенням до глобальних зв'язків. Тому так важливо навчати співіснуванню з іншими людьми і суспільними структурами, виробляти вміння налагоджувати різні психологічні, соціальні, політичні, міжнаціональні зв'язки з дотриманням сучасних вимог, культури плюралізму думки.

Людина ХХІ століття повинна керуватися світоглядними принципами: «єдність у різноманітності» і «доповнення замість протиставлення». В умовах глобалізації не зникає, а, навпаки, актуалізується завдання зміцнення внутрішньо національних, цивільних зв'язків, патріотичного єднання нації, народу, отже – виховання відповідних почуттів у дитини, оскільки глобалізація – це не лише тенденція до єдності світу, а й до загострення в цивілізованих рамках конкуренції між державами і націями. І тільки згуртована, консолідована нація зможе належною мірою усвідомити власний національний інтерес і найефективніше його відстояти в стосунках з іншими державами.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення /В. П. Андрущенко // Вища освіта України. - 2003. - № 2. - С. 5-6.
2. Андрущенко В. П. Педагогічна освіта України: Болонські виклики і напрями модернізації / В. П. Андрущенко // Практична філософія. – 2004. – № 1.– С.124-128.
3. Андрущенко В. П. Про концептуальні засади філософії освіти України /В. П. Андрущенко, В. С. Лутай // Практична філософія. – 2004. – № 2. – С. 35-43.
4. Гершунский Б. С. Философия образования / Б. С. Гершунский. – М.: Флинта, 1998.–425 с.
5. Гершунский Б.С. Готово ли современное образование ответить на вызовы XXI века? /Б.С. Гершунский//Педагогика. – 2001. – № 10. – С.3-13.
6. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті: монографія / С.Ф.Клепко. – Полтава: ПОППО, 2006. – 328 с.
7. Корсак К. Формування філософії нанотехнології і освіта України / К. Корсак // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С.126-134.
8. Корсак К. Теоретико-методологічні проблеми забезпечення якості природничої та інженерної освіти / Костянтин Корсак, Галина Козлакова // Вища освіта України. - 2005. – № 4. – С.29-33.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації /В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
10. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ ст. / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 9-17.
11. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
12. Макбурні Г. Глобалізація: нова парадигма політики вищої освіти /Г. Макбурні // Вища школа. – 2001. – № 1. – С.104-119.
13. Цикін В. О. Філософія освіти – стратегія прориву в майбутнє: монографія / В. О. Цикін, І. А. Бріжата. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – 256 с.

Рекомендована література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю: 2-е вид. допов. / В.П.Андрущенко – К.: Знання України, 2008. – 819 с.
2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть /В.Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11-17.
3. Базалук О. А. Філософія освіти в світлі нової космологічної концепції: Підручник. / О.А.Базалук – К.: Кондор, 2010. – 458 с.
4. Бондар М. Пріоритети трансформації української освіти /М.Бондар // Мандрівець. – 2002. – № 5. – С. 34-40.
5. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных концепций). / Б.С.Гершунский – М: Совершенство, 1998. – 608 с.
6. Гітун Н.І. Філософія освіти: аналіз культуротворчої парадигми в освіті /Н.І.Гітун //Проблеми педагогічних технологій. – 2010. – № 2. – С. 70–77. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования: Учеб.пособие. / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова – М: Логос, 2000. – 223 с.
7. Добронравова І. Філософія науки і синергетика освіти /І.Добронравова // Вища освіта України, 2003. – № 2. – С. 7-13.
8. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко – Полтава: ПОШПО, 2006. – 328 с.
9. Коваленко О. Українська освіта в світовому просторі / // Освіта України. – 2006. – 17 листопада. – С. 6.
10. Лутай В. Філософія сучасної освіти: Навч. посібник/ В.Лутай – К.: Центр «Магістр – S», 1996. – 256 с.
11. Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу. /М.І. Романенко – Дніпропетровськ: Вид-во «Промінь», 1998. – 132 с.
12. Терещенко Ю.І. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання Ю.І. Терещенко// Шлях освіти. – 2002.– № 3. – С.11-15.

